

401881

I. GĂVĂNESCU

EDUCAȚIA EROICĂ

CARACTERISTICA ATITUDINII EROICE.—
PERMANENȚA NECESITĂȚII EI ÎN EVOLU-
ȚIA OMENIRII.— RĂSBOIUL ȘI PACEA.—
CONDIȚIILE EI NATURALE ÎNNĂSCUTE
ÎN CONSTITUȚIA PSIHICĂ UNIVERSAL OME-
NEASCĂ ȘI ÎN CEA SPECIAL ETNICĂ.—
OPERA EDUCAȚIEI

— I A Ș I —

Coop. „Trecerea Munților Carpați” Str. Lăpușneanu No. 26

— 1 9 2 6 —



BIBLIOTECA CENTRALA
UNIVERSITARA
București

Cota III 401881
Inventar C20003119

277936

Transferența

Ioan

I. GĂVĂNESCU



EDUCAȚIA EROICĂ

DUPĂ NOTELE LUATE LA **CURSUL DE PEDAGOGIE**
ȚINUT LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI ÎN ANUL 1914—1915

— I A Ș I —

Tip. Coop. „Trecerea Munților Carpați” str. Lăpușneanu No. 26

1 9 2 6


BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
COTA III 40188/1

497/00

EDUCAȚIA ERDICA

REPRODUCEREA ÎN SCURT A ÎNREGISTRĂRII
FOTOCOPIATE ÎN BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII

B.C.U. București



C20003119

Este știința—și cu dânsa instituția ce o elaborează, Universitatea—un organ intelectual al vieții naționale?

Răspund afirmativ paginile ce urmează, prin însuși rostul prelegerilor ținute asupra educației, la începutul marelui războiului mondial, în epoca înfrigorată a neutralității noastre, când ne sbuciuma gândul intrării în acțiune pentru întregirea Neamului.

Ce-i trebuia atunci sufletului național, când ființa etnică românească era pătrunsă de fiorul ce culmura întreaga omenire?

Să fie trezită asupra însemnătății clipei istorice unice care deschidea perspectivele speranței de realizare a unității politice naționale.

Să se întreprindă și întărească conștiința datoriei de onoare care cere jertfa supremă pentru asigurarea existenței fizice și morale.

Să se aducă la lumina minții rezorturile adânci ale sufletului omenesc cari împing la luptă în fața primejdiei.

Să se intensifice încrederea în noi înșine, arătând virtuțile de viteză și eroism ale caracterului național.

Să se spulbere naivitățile toxice ale pacifismului fatalist și infantil.

Să se facă operă de educație națională, în vederea adaptării la cerințele momentului istoric al mediului mondial și al menirii noastre în lume.

Să se concentreze luminile științei educației asupra unei probleme de o urgență culminantă și de un interes absorbitor.

Și totuși să se facă știință, cu toată rigoarea cerută de teoria obiectivă, sub călăuzirea iubirii de Adevăr și de Dreptate, de o supremă Dreptate umană.

Iată ce au voit să realizeze prelegerile de Pedagogie ținute în anul 1914—1915.

Ele constituiesc prima parte a cursului de Educație eroică.

Importanța permanentă, nu de moment, a problemei se evidențiază, arătându-se elementele eroismului nu numai în timp de război, dar și în timp de pace, în viața socială, politică, familială, științifică, în viața de totdeauna și de toate zilele.

Prin aceasta se legitimează așezarea problemei în cadrul etern al științei educației, ca un aspect al idealului vieții.

IV

A doua parte a Educației eroice, care va urma, conștinând prelegerile din anul 1915—1916, întrerupte prin intrarea țării în războiu, lina a demonstra că, dupăcum întreaga știință actuală este polarizată spre chestiile vitale puse omenirii de mersul și nevoile războiului, tot astfel educația popoarelor, instituțiile fundamentale ale vieții de stat și ale vieții naționale, din timpurile vechi ale culturii europene până astăzi, au fost inspirate și stăpânite de grija pregătirii pentru luptă, fie pentru lupte de apărare, fie pentru lupte de atac, după firea etnică a fiecărui popor.

E o demonstrație istorică a necesității Educației eroice.

Revăzând, pentru îngrijirea formei și precizarea ideilor, notele rezumative luate de cineva din publicul auzilor al acestor prelegeri, am rețrăit sbuciumul sufleteș al clipelor de îngrijorare și de încordare când au fost concepute și pronunțate. Cât răsună în ele din tonalitatea adâncă a frământării vitale de atunci? Foarte puțin. Mai nimic.

Și, totuși, tocmai ecoul emoțional, subiectiv, aproape imperceptibil pentru altă conștiință, a fost poate un motiv mai mult să dau la iveală aceste cugetări asupra unei probleme de vecinică actualitate.

30 August 1926.

I. Găvănescul

EDUCAȚIA EROICA

I

Să precizăm înțelesul cuvântului „eroism“.

Regele Carol, încercând a face apologia sufletului românesc, spune că nu se găsește o altă limbă care să aibă patru cuvinte aproape pentru aceași idee: *voinicie*, *vitejie*, *bravură*, *eroism*. Prin toate aceste cuvinte ne îndreptăm mintea către o însușire ce se manifestă prin punerea în cumpănă a tuturor forțelor, a vieții chiar, pentru păstrarea unui bun moral.

Voinicie și vitejie nu e absolut acelaș lucru. Un om voinic ar putea să nu fie și viteaz. Deși cu o musculatură herculeană, să-și piardă curajul, cumpătul. Și tot așa de posibil e ca un viteaz să nu fie numai decât un atlet.

Voinicia e forță: forță vizibilă, dovedită în acțiune, ori în stare statică. Vitejia e forța concepută sub formă dinamică. La puterea fizică a voiniciei se adaugă impulsul caracteristic al energiei sufletești, avântul luptei și al biruinței, curajul.

Cuvântul „bravură“ e mai mult de cât o simplă traducere a cuvântului vitejie. Se zice Mihaiu Viteazul sau Mihaiu Bravul. Dar elementul psihic din „vitejie“ se colorează cu o nuanșă etică în „bravură“. Astfel că se pot găsi cazuri în care cuvântul „brav“ are un înțeles deosebit de „viteaz“. „A brava“ înseamnă nu numai a înfrunța cu curaj o primejdie fizică; poți brava o situație de ordin moral. Dela vitejie la bravură, trecerea într'o ordine mai mult de natură morală e ceva mai nuanțată. „Eroismul“ face un pas mai hotărât în această direcție.

Eroismul este vitejia conștientă de scopul superior în serviciul căruia se pune. Eroul nu e o simplă desfășurare de forțe în contra altor forțe pe cari voește să le răpună, : *vis vim vicit*.

Pentru erou, ceea ce e mai scump, nu e nici viața, nici biruința ca atare, ci e o idee, o cauză, o aspirație de ordin moral. În fața primejdiei evidente, sacrificiul vieții îi apare aproape ca o condiție de triumf a ideii.

Viteazul se luptă ca să se bucure de vitejia sa; eroul pleacă cu gândul jertfei totale. Iar viața, de-i rămâne, e o minune, la care n'a ținut.

De ordinar eroismul e podoaba însușirilor personalității omenești individuale. E rar cazul când un popor întreg se prezintă ca erou; căci popoarele luptă pentru conservarea lor. Și nu este exclusă eventualitatea unei prelungiri de existență în condiții umilitoare, cu toate dovezile de vitejie. Desigur, simpla conservare, sub orice formă, poate să fie uneori singurul mijloc de a păstra, pentru timpuri mai prielnice, germenii unei dezvoltări umane superioare.

Un popor devine erou atunci când, luptând pentru o idee, pentru o credință, o pune mai presus de existența lui. Când Franța, la 1870, provocată jignitor, a pornit la luptă, preparată, nepreparată, riscând totul pentru onoare, pornirea aceasta pe viață sau pe moarte, pentru a-și salva demnitatea națională, este pornirea unui popor eroic. Popor eroic este și Belgia, în războiul actual. Ea n'a primit pentru păstrarea teritoriului, a bogăției, a integrității, modalitatea și condițiile puse de altă putere covârșitoare, de Germania. Deși mică, slabă, părăsită involuntar, a rezistat, știind ce soartă o așteaptă: guvernul și aproape un popor întreg în surghiun.

Mai degrabă găsim, cum spuneam, individualități eroice, chiar armate întregi eroice: cazul lui Leonida și al armatei lui, bunioară. Dar acestea luptă pentru fericirea țării, a restului națiunii. Cazuri de națiuni, cari în întregime să se sacrifice, sunt extrem de rare. Primul ministru al Angliei a spus că decât să se facă complice cu acei ce vor să înjosească ființa și civilizația omenească, mai bine să dispară țara lui de pe pământ. Gândire eroică, pusă în acțiune de Belgia.

Vitejia este o însușire inegal împărțită la oameni și la popoare. Gradația merge în jos până la popoare fricoase.

În războiul actual s'a confirmat din toate părțile vitejia românească, la toți Românii ce au luat parte la el: și au luat parte până azi Românii toți — afară de cei din Regatul României. Dar e tragic că această vitejie a trebuit să și-o arate câte

odată Românii unii în contra altora. Regimente românești din Austria și din Rusia au fost slăvite de aceste state străine pentru vitejia lor, vitejie risipită nu pentru viața neamului și statului românesc. Laudele străinilor confirmă cuvintele lui Alexandri, în urma războiului dela 1877 :

Lumea astăzi ne cunoaște. „Român zice, viteaz zice“.

Condițiile în cari se dă războiul mondial de azi fac apel, mai mult decât oricând, la virtuțile eroice ale omului. Înainte se dădeau luptele pe uscat și pe apă; acum și pe sub apă și în aer și pe sub pământ. O armată franceză a încercat să treacă pe sub un tunel; altă armată, germană, i-a eșit în întâmpinare prin partea opusă; s'au întâlnit sub un cimitir, unde Germanii s'au instalat în cavouri ca în fortificații.

Războiul acesta în condițiuni noi, pune înainte riscul distrugerii personale : cine pleacă la luptă, pleacă aproape cu siguranță de a nu se mai întoarce. Și această idee de jertfire este condițiunea eroismului, pe lângă convingerea morală, ideea înaltă conducătoare în luptă.

Eroismul nu se arată numai în lupta fizică. Elementul moral ce conține, se poate arăta oriunde se pune ideea de jertfire a vieții, a fericirii, pentru ceva măreț, pentru ceva sfânt. Avem eroi și în timp de pace, nu numai de războiu. A fost un mare erou moral Socrate care, înaintea judecăței, fiind întrebat ce pedeapsă crede că merită pentru greșala închipuită ce i se impută și de care se știa nevinovat, a răspuns că merită să fie slăvit de stat și întreținut pe spesele publice. Aruncat la închisoare, când alții au vrut să-i scape viața, a refuzat, spunând că mai presus de viață este respectul legilor și dacă ar fugi din închisoare ar călca legile, temelile statului. A preferat să moară, conform ideilor cu cari a trăit.

Un erou intelectual a fost Giordano Bruno. Căzuse în conflict cu doctrina timpului. Plecând dela ideea că există două infinituri, unul moral, al divinității cărmuitoare; altul fizic, al lumii, al cosmosului; și că două infinituri nu pot sta unul lângă altul, ci se suprapun total, ajungea la concluzia că divinitatea este însăși lumea. *Deus sive natura*. Pentru această concluzie logică a minții lui a fost ars pe rug.

A fost un erou de ordin moral Fichte, care, pentru a se apăra de acuzarea nejustificată de ateism, a preferat să piardă situația lui întreagă, câștigată prin muncă încordată de om sărac și cinstit, decât să primească un avertisment secret.

A preferat judecata în fața lumii, la lumina mare : ori pedepsirea lui fășișă, ori reabilitarea complectă.

Punctul lui de vedere filosofic n'a fost înțeles și a căzut înviș, redus la pribegie. Erau atunci timpurile mari și frumoase ale Germaniei ; dacă Germania se laudă azi prin cultură, reputația ei au făcut-o spiritele de elită din acea epocă, pe cari nu le mai înțelege și nu le mai urmează Germania de azi. Fichte voia înălșarea omenirii prin stărpirea egoismului și căuta să ridice sufletul omenesc prin putere de idealitate ce renunșă la toate bunurile pentru demnitate și credinșă. Ce ar zice el azi de acțiunile Germaniei ?

Eroi de ordin moral au fost și sunt toși luptătorii din Transilvania, ce luptă pentru libertatea unui popor, luptătorii pe cari lanșurile ce le-au strâns mâinile și închisorile ce le-au stins viașă, nu i-au descurajat : au înțeles marea dreptate istorică a unui neam și au vrut triumful ei...

Și în știinșă omul poate avea atitudine eroică. Exploratorul ce se duce la pol, aceia ce-și expun viașă pentru a stabili un adevăr : câte suflete eroice în împrejurări pașnice ale culturii !

Și orice situație a vieșii poate da posibilitatea unei atitudini eroice. Când îți pui în joc fericirea, viașă, pentru îndeplinirea unei șinte ce și-o cere obligașunea, cinstea, demnitatea, mila, iașă ce va să zică eroism.

Cari sunt elementele constitutive ale sufletului eroului ? Anticipez una, dominantă : dispreșul de moarte.

II

Eroismul presupune un fond de cultură, care să facă posibilă ridicarea peste interesul propriu, de moment, individual sau colectiv.

Un om sau un popor nu e cu adevărat cult, dacă numai concepe și gândește teorii de cultură. Acela e cu adevărat cult care aplică principiile ideale de morală și dreptate, semnul concret evident al culturii. Anglia, în viața ei politică, a dat exemplul cea dintâiu, de cultură reală, arătând că înțelege ce va să zică respectul de om; ea a pus bazele instituției ce garantează libertățile cetățanești; sfera dreptului și opiniei fiecăruia, sistemul constituțional. Guvernarea țării prin ea însăși s'a văzut întâiu în Anglia. Ea și-a dat nu numai genii teoretice, creatoare de principii—John Locke, Hobbes, etc. cu care s'a ridicat pe piscurile cugetării înalte — dar în viața ei politică, de toate zilele, a tradus cugetările morale și de drept în fapte concrete de organizație politică, într'o constituție care învederează în fapt respectul de om, de drepturile lui.

Franța asemenea, indiferent dacă teoriile moral-politice i-au fost sugerate de filozofii engleji, în parte. Ce este important e că ideile n'au rămas condamnate să-și ducă viața lor stearpă, de abstracție, ci au devenit realități concrete. Ba încă, dându-se temperamentul viu al rasei latine, ideile par că se traduc în forță biologică, fiziologică.

Francezul a realizat ideia de libertate, de fraternitate, făcând jefse mari, prefaceri fundamentale în viața întreagă publică. Concepțiile n'au rămas în abstracțiile teoriei filozofice, ci au luat loc între realități vii. Țară cultă, unde ideia de neam, de dreptate e călăuză vieșii politice.

Altă țară de cultură, pare a fi Germania; comparați,

însă. Aici găsim destulă cultură de carte, găsim un strat superior intelectual, unde se elaborează, cu o activitate remarcabilă, produse sensibile ale spiritului omenesc. Și nu numai cantitativ : Kant, Goethe, pentru a ne opri numai la aceste nume, sunt genii de seamă.

Deci cultură teoretică incontestabilă. Dar constatăm, ca fapt care isbește, că această cultură n'a fost asimilată de sufletul național german. A rămas în cărți, în biblioteci. N'a fost aplicată în viața politică reală. Dacă Germania ar fi fost pătrunsă de morala lui Kant, de ideile lui în special : că pe om nu trebuie să-l întrebuițezi numai ca un mijloc, ci să-l consideri ca scop în sine, și să te comporți cu el astfel ca ceia ce e pus în el ca scop să se realizeze pentru el, nu pentru tine —atunci n'ar fi lucrat așa cum a lucrat în manifestările ei politice din istoria contemporană. N'ar fi distrus dreptul la viață națională în stat propriu al Polonezilor și alor popoare.

Ideia respectului omenesc nu se vede la Germani în toate paginile istoriei contemporane. Dacă cultura ar fi pătruns în sufletul Germaniei, n'am fi auzit-o spunând că necesitatea e singura lege și că contractele între popoare sunt simple petece de hârtie. Unde e respectul real pentru ceia-ce caracterizează cultura adevărată : dreptatea ? Cum se acordă cultura cu tăgăda dreptului la viață a statelor naționale mici ? Cum se acordă cu călcarea teritoriului Belgiei ? Cum cu lipsa de umanitate dovedită la tot pasul în războiu față de prizonieri și de populația necombatantă ?

Eroismului, pe lângă condiția de cultură, i se mai cere un ideal pentru care să te sacrifici.

Să analizăm și din punctul acesta de vedere atitudinea popoarelor din războiul actual. Pentru ce luptă Anglia, Franța ? Au spus-o : „pentru respectul popoarelor mici și respectul principiului naționalităților“. Chiar Rusia al cărui fond de cultură nu poate sta alături de al Germaniei, a pus înainte dreptatea, datorită de a împiedeca sacrificarea unui popor mic ca Serbia, trebuința de a asigura liniștea și pacea viitoare : principii morale ce pot da luptei aspectul sacrificiului eroic.

Care este principiul Germaniei ? Pur și simplu interesul brutal al ambiției egoiste de cucerire și dominație. Războiul ei de acum o sută de ani în contra lui Napoleon, era războiul de

liberare. Avea un motiv moral înalt. Chiar la 1870 unitatea Germaniei putea servi unui Bismarck de motiv cu înfățișare de ideal, pentru care se puteau face jertfe multe, și s'au făcut multe, până la jertfa demnității, în gestul urât al minciunii telegrafice a lui Bismarck menită a provoca pe Francezi.

Dar azi, care este idealul lor? Ce caută ei să realizeze pentru omenire, pentru dreptate? Nimic, decât dorința de câștig teritorial; pământ și iar pământ, cât mai fără locuitori. Dacă aceasta nu e contrar altitudinii eroice, atunci și altitudinea răpitorului, a tiranului, a brigandului ar putea fi eroică.

Și tot așa e și cazul Austriei: luptă pentru încătușarea altor popoare ce vor să trăiască libere, în statele lor proprii.

Căutând elementele eroice în formarea caracterului individual, să purificăm mai întâiu conceptul de manifestări care nu-l exprimă.

În „Gazeta Transilvaniei“ celim despre un băejel de doisprezece ani ce călătorește la Viena să facă o ispravă, să arăte unor prizonieri nemți, încotro să fugă. Zărind o patrule de cazaci în urmărire, le indică o direcție falsă; în urmă ucide pe ofițerul cazac. Fapta e dată ca eroică. O pozițiune ingenioasă, isteasă. Lipsește în sufletul nedeslușit al copilului, conștiința clară a rațiunii morale și a sacrificiului ce dau calitatea actului.

Isteșimea, prezența de spirit, stăpânirea împrejurărilor, pot fi condiții ale isbândeii intenției eroice, dar și ale oricărei intenții practice.

Educatorul va clădi în suflete acele însușiri, ce pun pe om în posibilitatea de a se manifesta în acte cu caracter de eroism, dar va căuta, firește, să dea și acele însușiri, cari nu fac intențiile iluzorii.

În zădar am căuta mijloace de influențare în această direcție, în instituțiile de cultură, așa cum sunt ele organizate azi. Școlile dau cunoștințe; cel mult dacă dezvoltă inteligența, cel mult dacă au grija să se gândească a dezvolta sentimentele superioare. Și cu asta se crede că s'a realizat totul.

Dar cu afâta s'a omis partea care dă puterea manifestării, puterea de a reacționa asupra împrejurărilor schimbătoare, personalitatea omului. Nu fac prin aceasta critica școalei noastre. Tot așa e pretutindeni. E critica școalelor din țările culte. Totuși

omenirea a voit și a cerut o educație completă și s'au căutat mijloace, în afară de școală, să se realizeze idealul educației umane, indicat în astă direcție de Rousseau. Se găsesc încercări de educație completă în școli ieșite din inițiativa particulară în Anglia, America, Franța, unde se pune ca principiu dezvoltarea personalităților.

Un exemplu cunoscut îl avem în Anglia, realizat de inițiativa doctorului Reddie, o instituție educativă unde elevii trăesc ca într'un stat închis, organizat în viață socială completă, cu lucrări de inginerie, agronomie, etc. dictate de nevoia prezentă a vieții colective. Științele vin cerute ca mijloace pentru deslegarea problemelor puse de viața de toate zilele: știința se arată în rolul el natural de auxiliar al vieții, de lumină care arată drumul voinței. Acestea sunt întreprinderi particulare sporadice.

Vreau să vă atrag atenția asupra unei instituții, a cărei importanță pentru educație n'a fost pusă în lumina cuvenită.

Cam de un sfert de veac, s'a ivit în omenire o organizare, care tinde să pătrundă în toate țările și are ca scop dezvoltarea voinței, a aptitudinilor menite să stăpânească împrejurările: instituția *Cercetășiei*, pornită din Anglia, ca o instituție educativă al cărei inițiator este Generalul Baden Powell.

Cum s'a născut ideea? Generalul Baden Powell se găsea în America de Nord, unde, în regiuni depărtate de centrele culturale, bande de prădători neliniștiau viața locuitorilor. Pentru apărarea ayutului și vieții acestora s'a creat o organizație originală: finerii, ei și-au luat însiși sarcina de a urmări pe răufăcători și de a înlătura primejdia.

Generalul Baden Powell a observat în amănunt cum funcționează această instituție, a admirat-o și a păstrat-o în amintire frumoasă. În 1899, când acele regiuni se găseau în războiu, a băgat de seamă că armatele se serveau foarte mult de copii, ce făceau tot felul de servicii și luau parte activă, înmulțind numărul brașelor de lucru și chiar de luptă.

Aceste observații din viața primitivă, aduse de Generalul Baden Powell în țara lui contrastau cu inactivitatea tinereții. Ca să salveze risipa de energii, neutilizate pentru un scop social moral, s'a gândit să adapteze la țara lui ideea organizării văzute aiurea. Întăiu a încercat cu pușini copii și văzând că e rea-

lizabilă ideia, a întins-o mai mult, sub denumirea de *Cercetășiei*, al cărei înțeles educativ specific e de a da sufletului inițiativa și puțința de iscodire a împrejurărilor, elasticitatea de reacțiune și agerimea de slăpânire asupra lor. În curând instituția organizată de Baden Powell s'a întins așa de mult încât în 1911 el a arătat în fața regelui Angliei vreo 30.000 de cercetași. Cu aceasta prestigiul ei a crescut și curând s'a ridicat numărul la 180.000, iar în 1913 la 700.000. Succesul acesta enorm a trecut peste hotarele Angliei. Exemplul e cucerit Franța, Olanda, Elveția, Germania. Acum și România din inițiativa și sub conducerea supremă a prințului Carol. Un apel s'a adresat și studențimii, ca să îmbrățișeze mișcarea, să dea mână de ajutor instituțiunii cercetașilor, servind de călăuză copiilor în organizarea vieții lor active.

Ascultați chemarea și urmași-o. Veți găsi în instituția cercetășiei o nimerită ocazie de aplicație practică a principiilor de educație, a căror teorie o ascultați aici.

Indiferent de costumul ei exotic, semn al originii ei streine, care pare a fi să devină simbolul internațional al unei întreprinderi educative; dați *Cercetășiei* suflet românesc, adaptând-o la caracterul și nevoile vieții noastre naționale. Ce ne interesează deocamdată mai mult în această instituție este organizarea mijloacelor menite a desvolta în tinerime spiritul de inițiativă, curajul, rezorturile voinței și ale activității practice, aptitudinile de adaptare la împrejurările momentului cu abilitatea rezoluțiilor repezi pentru dominarea lor, pentru ingenioasa ieșire din greutăți neprevăzute. Atâtea condiții de isbândă ale spiritului și ale atitudinii eroice.

III.

Imprejurările tragice ale momentului istoric ne silesc să nu respectăm legătura logică dintre diferitele părți ale cursului. Sub impresia că această ultimă prelegere dinaintea de Crăciun ¹⁾ va fi poate ultima noastră prelegere a cursului din anul acesta, îmi impune o schimbare de plan și de ordine în tratarea problemelor.

Trecerea unei vacanțe pare acum un timp incalculabil. Într-o lună se pot schimba multe din realitățile obișnuite de azi. Săli de curs poate să fie transformate în săli de spital, studenții să alerge la luptă, studentele să facă împletituri pentru rânji.

Deși începusem să vorbesc de instiluția *Cercetășiei*, e mai urgent și mai de actualitate să vorbesc acum despre o însușire dominantă a eroismului: disprețul de moarte.

În fața norului amenințător al morții ce-l vedem ridicându-se la orizont, să gândim, cât mai, e timp, și să ne întrebăm:

De unde provine disprețul de moarte?

Să ne închipuim că suntem aproape de a pleca pe câmpul de luptă și să privim în cuget starea omului ce-și dă tot ce pare—accentuez cuvântul *pare*—mai scump pe pământ, viața. Căci înțelegem a fi erou, a-și da omul totul și viața, pentru ceva sfânt, dar nu stând cu mâinile în sân, ci încercând cu hotărâre și dibăcie, toate mijloacele pentru înfrângerea primejdiei, pentru doborârea răului, pentru triumful ideii.

Să ne uităm mai întâiu în sufletele simple ale oamenilor din popor, nu ale intelectualilor.

De ce pleacă ei la luptă? Ce au ei în cugetul lor? Nu se tem ei de moarte? Răspunsul lor e hotărât: Omul e destinat morții; azi sau mâine, acasă sau pe stradă, de accident sau alfel, viața se sfârșește; moartea e soarta tuturor, Și de ce

1) Era în 17 Decembrie 1914.

luptăm? Cum s'au bătut strămoșii noștri pentru țară și neam, pentru noi, trebuie să ne batem și noi pentru strănepozi. De o parte fatalism: de alta ambiție, mândrie, venerație și pietate pentru trecut: iată ce e în sufletul lor.

În cugetele intelectualilor? Se strecoară gânduri ce tulbură poate această tărie de voință. Omul ce reflectează își zice: „Nu de moarte mă cutremur, ci de veșnicia ei“.

Neființa e eternă; eternă în trecut, eternă în viitor. Ea ne înfiorează. Clipa de conștiință între două neființe e unică. Dacă ar fi la baza voinței de luptă convingerea în nenumire, ce tărie ar da luptătorilor, gândul că-și dau viața pentru o alta ce n'o să se mai isprăvească.

În creștinism se găsesc elemente de credință în nemurire. Dar creștinul pare a nu fi pătruns adânc, și durerea și descurajarea îl cuprind în fața mormântului. Numai cei prea culți și cei simpli cu sufletele apropiate de izvoarele de inspirație ale firei, mai cred.

Am cunoscut de aproape o astfel de ființă, o ființă scumpă, care cu cât înainta în viață și se apropia de sfârșit, privia sfârșitul vieții ca o trecere de la o viață la altă viață, și-și pregătea liniștită cele convenite pentru înmormântare, cum te pregătești când te duci în o călătorie.

Ce fericite sunt și cât de mult trebuie să admirăm popoarele ce de sus până jos au credința aceasta adâncă în nedestructibilitatea ființei umane! Japonezii cred în mod real, nu numai din carte, ci dintr'o tradiție veche, că moartea nu există; că legiunile armatelor ce dispar, se regăsesc invizibile și iau parte la luptă alături de camarazii lor în viață.

Credința aceasta e așa de reală în cât după războiul cu Rușii, prima lor grijă a fost să aducă mulțumiri strămoșilor. Și la poporul nostru se găsește o credință asemănătoare: țărani noștri au zicătoarea: Acel ce moare în războiu, merge în rai. Credința aceasta este o forță, un stimul al voinței. Aceia ce au studii filozofice pot găsi în filozofie elemente din care să tragă concluzia că moartea nu e de cât trecerea în o altă viață. Pentru mine aceasta s'a așezat luminoasă la temelie unei convingeri pe care o simt ca un fortifiant de suflet, ca un calmant în durere.

Credința că personalitatea noastră e indestructibilă își găsește sprijin în teoria cunoașterii, în metafizică, în psihologie,

în acea concepție profundă a paralelismului dintre fenomenele sufletești și cele materiale.

Omul, ca fenomen în natură, se poate privi sub două aspecte, sufletul și corpul. Observi materia, nu poți zări ce se petrece sub învelișul opac al ei, în corp, ca simțire. Sufletul nu-l putem percepe decât noi în noi. Despre partea trupului noi facem parte din universul material, ca dintr'un organism universal. Toate corpurile se influențează unele pe altele reciproc și toate la un loc, pe fiecare din ele, și fiecare din ele pe toate la un loc, ca într'un organism viu. În acest raport de influență reciprocă stă corpul nostru cu infinitul material din care face parte, cu cosmos.

Noi suntem și suflet. Sufletul după teoria materialistă ar fi o apariție momentană, ulterioară în univers. Materia este esența primordială a lumii: din ea, în ea au apărut și formele vieții însuflețite. Și când totul se va întoarce în haosul din care a ieșit lumea, tot ce va rămânea va fi din nou materia, numai materia.

Nu e timpul de a intra în lungi discuții filosofice. Observ numai că aceea ce se numește materie, nu se poate ști ce este; se reduce la ceva incunoscibil; iar tot ce cunoaștem despre dânsa sunt date ale sensibilității noastre, ce condiționează felul ei de a fi, așa zisele proprietăți ale materiei. Știm despre ea că e întinsă, grea, rece, dulce, colorată, etc. prin senzațiile organizației noastre și așa cum organizația noastră poate să ni le arate.

Singurul lucru ce-l știu că este așa cum îl cunosc, cum apare, este numai ce se află în conștiința mea. Singurul lucru ce-l cunosc în mod absolut, e simțirea, gândirea mea, durerea, voința mea. Și atunci e natural să mă întreb: oare aceea ce zicem că e materie și n'o putem cunoaște ce e în adâncul realității, n'o fi în fond ceva analog cu ceea ce se petrece în mine, unde nimeni nu poate să pătrună cu mintea?

De aci concluzia: sub aceia-ce numim corp material există ceva analog în materia infinită, există un suflet universal. Și cum despre partea materială stăm în schimburi corelative cu infinitul fizic, tot așa și despre partea sufletească suntem suflet din sufletul cosmic; și cum materia cosmică e veșnică așa și sufletul cosmic e etern. Cum se va transforma sufletul meu, parte din sufletul cosmic? Asta nu știu, dar știu că trebuie să

existe etern ca și el. E destul ca aceste considerații să nască cel puțin îndoiala în distrugerea personalității și cu aceasta un pas către credință s'a făcut; un pas către consolarea supremă.

Dar luptătorul n'are răgaz să ajungă la credință pe cale filosofică. Sunt și alte izvoare de forță sufletească.

Ce ne spun aceia cari fac fapte emoționante de eroism ?

Cei care-și dau viața intenționat, au și ei o motivare în conștiința lor, care nu e numai decât metafizică, nu se gândesc nici la raiu, nici la substanța infinită indestructibilă. Unul spune: îmi dau viața pentru patrie, pentru neam; altul pentru dreptate, pentru libertate, altul pentru alte bunuri ideale ale omenirii, de care e pătruns ca de un cult religios. Și toți simt că a-și da viața pentru el e este culmea mulțumirii sufletești. Omul care ajunge să se ridice la înălțimea actelor eroice, are un cult pentru ceva, are o idee pe care o pune mai presus de toate. După cum s'a zis: viața nu e cel mai mare bun.

Valoarea vieții se măsoară cu valoarea scopului căruia o închină.

Tristă este soarta poporului, ai căruia fii sunt urșiți să moară nu pentru neamul lor, nu pentru dreptatea și libertatea lui, ci pentru alte neamuri și alte interese streine și de dânsii și de ideea dreptății.

Dintre ramurile răslețite ale neamului românesc, în războiul actual, nici unul nu s'a luptat pentru nația lui. Și tot entuziasmul războinic a fost stors prin iluzii și amăgiri. Românii Transilvăneni și Bucovineni, plecând, cântau ca să capete curaj: „Deșteaptă-te Române” și „La arme”. Și ce tragic! Ei se duceau să lupte pentru triumful asupra lor. Li s'a spus într'un moment că vor lupta pentru desrobirea frașilor din Regatul Român. Când au înțeles minciuna, descurajarea i-a cuprins; rațiunea necesară a luptei și sacrificiului a dispărut.

De ce să ne mirăm, nu noi, ci orice conștiință normală, că atunci, trezindu-se din iluzia tragică al jalnicei lor amăgiri, unii Românii din Ardeal, câți au putut, s'au smuls din situația monstruoasă la care îi silea tirania austro-maghiară de a lupta chiar în contra frașilor lor de pe alte fronturi pentru a apăra puterile asupra ce-i țineau în lanț ?

Ce să ne mirăm că au venit să intre în rândurile noastre ca să-și dea viața, nu pentru păstrarea robiei lor seculare, ci



C20003119

pentru libertate, în contra steagului Austro-Maghiar? Negreșit, tiranii ce văd că le scapă prada din mână, și tovarășii lor, complicii lor, prietenii lor numesc aceasta trădare! Trădare, supunerea la cea mai mare lege a naturii, a conștiinței, păstrarea neamului, apărarea libertății și a demnității omenești?

Celelalte legi morale, deduse din aceasta, sunt secundare.

Nici o ființă omenească normală nu poate consimți de bună voie a-și nimici dreptul la viață liberă, a renunța la dreptul dezvoltării sale naturale după legile firii sale proprii, în statul său național propriu.

Nici o ființă omenească normală nu poate călca în picioare, de bună voie, legea naturală a conservării și dezvoltării naționalității sale. Și toate legile silnice de ocazie cari nu respectă această lege supremă, sunt iluzorii.

Austro-Ungaria, stat artificial întemeiat pe falsificarea drepturilor naturale ale națiilor, constituie prin însăși existența ei o călcare a principiului ce stă la baza contractului de conviețuire pașnică a popoarelor libere pe pământ. Cei cari au călcat întâiu contractul natural al omenerii stabilind cu forța un raport nefiresc, au fost ei cei puternici—tiranii. Ei au fost cari au „trădat“, siluind legea naturală supremă a conștiinței umane, nu aceia cari scuturând jugul monstruos și-au reluat dreptul, dreptul natural de a lupta pentru neamul lor și pentru libertate. Cine condamnă pe acești frași nenorociți că n'au rămas în tabăra austro-maghiară să lupte alături cu dușmanii lor în contra propriilor lor aspirații de dreptate, comit o monstruoziitate morală, tot așa de mare ca și crima de les-humanitate a tiraniei și rapacității austro-maghiare. Când o astfel de condamnare o dă judecata absurdă din punct de vedere logic, odioasă din punct de vedere moral, a unui Ungur, Neamț, Bulgar, o înțelege ca o armă veninoasă de atac din partea unui dușman lacom și nedrept. Când însă unul de ai noștri, un Român, afirmă și susține dreptul la subjugare abuzivă a altor neamuri asupra neamului românesc, și acuză de trădare și lașitate pe Românii ce fug de sub steagul maghiar ca să lupte sub tricolorul lor național, monstruoziitatea judecății lui nu mai găsește nici o circumstanță atenuantă, e pur și simplu patologică.

IV.

Ne-a fost îngăduit să ne întâlnim din nou în toiul furtunii ce se întelește, ce cuprinde și sgu due lumea (1).

Momentul nostru n'a sosit încă. Să medităm înainte, cât mai e timp, asupra subiectului ce ne preocupă.

În el se cuprinde, dacă privim bine, dintr'un punct de vedere, toată pedagogia, nu pedagogia tipică, abstractă, împărțită pe capilole, așezate în serie de sistem deductiv, ci pedagogia vie, scoasă, sub imboldul nevoii, din cugetarea care caută răspuns la întrebările urgente ale vieții. Dacă naturalistul, pătruns de știința sa, poate să desfășoare tot cuprinsul geologiei, tratând despre cretă, cum n'ar putea pedagogul să aducă împrejurul educației eroice toată știința educației? Aceasta ca cuprins de idei și de probleme teoretice. Iar ca procedare, amintii-vă ce spuneam altă dată despre metoda sistemului activist în predarea științelor. Organizarea activistă așteaptă sau provoacă nevoia reală a vieții, ca aceasta să pună inteligenței o întrebare de interes practic imediat, și atunci spiritul caută lămurirea cerulă în tezaurul de cunoștințe și de date ale științei.

Știința vine atunci în ajutorul vieții, al voinței, cu tot rostul convoiului ei de informații, legate logic în sistem natural teoretic, după cum sunt înlănțuite și în natură fenomenele la cari se referă.

Ce ne preocupă însă mai prealabil este altă chestiune. Oare *educația eroică*, pregătind omul pentru luptă, nu ia o situație excepțională a vieții drept regulă?

Nu se prezintă subiectul cu o importanță relativă și provizorie, dacă se tratează în funcție de războiu?

Când războaiele vor înceta în omenire nu ar rămâne toate chestiunile acestea în aer?

1) În 14 Ianuarie 1915.

Mai întâiu am văzut că este o accepțiune a cuvântului „eroism“ ce trece peste scopul luptei fizice: există un eroism din timp de pace. Dacă prin eroism se înțelege înfruntarea primejdiei aproape sigure, în vederea realizării unei idei, a păstrării unui bun moral, ne închipuim momente, în cari, fără luptă fizică, să îndeplinească cineva acte de eroism, fie în sfera vieții familiale, fie în viața politică, publică. Și părintele și copilul au ocazii destule, să-și sacrifice liniștea și fericirea unul pentru altul, ori să apere onoarea familiei. Iar cetățeanul, chiar numai în rolul lui de alegător, de câte ori, ca să-și facă datoria aceasta în conștiință, nu riscă a-și pierde o situație, liniștea lui și a familiei?

Nu. Atitudinea eroică a sufletului omenesc nu dispare odată cu războiul și deci importanța educației eroice nu e vremelnică, ci permanentă.

Și apoi, chiar privind educația eroică numai în raport cu războiul, sunt nevoit să distrug iluziile unora și să prezint chestiunea sub importanța ei permanentă. Știm bine că unii dintre beligeranții războiului actual, Franța Anglia, Rusia, prezintă războiul acesta ca pe un războiu în contra războiului, ce caută să distrugă cauzele războiului în omenire, distrugând militarismul german.

Doresc să mă conving din tot sufletul că sfârșitul războiului ce devine mondial, ar aduce acest rezultat, dar nu pot învinge îndoiala. Cum se vor stârpi dorințele de luptă dintr'un popor ce nu poate fi nimic? El va rămânea cu caracterul lui. Și chiar de va fi ținut câțva timp în frâu, e o iluzie să-ți închipui că vei împiedica nașta germană de a-și pregăti pe nevăzute nu numai spiritele dar și armele de războiu. Se va desmembra imperiul în statele separate de mai înainte? Dar cine le va putea opri pe acestea de a se uni odată din nou? Se va găsi alt mijloc de înfrânare, de potolire, de dezarmare? Dar geniul omenesc e așa de născocitor în bine și în rău, că un popor, în care rezorturile vieții nu s'au distrus, va putea oricând să-și găsească eșire către aspirațiile lui.

Dar să ne închipuim că războiul se va sfârși cu distrugerea militarismului german. După un războiu numit de liberare a popoarelor și de triumf al principiului naționalităților, suntem oare siguri că se va așeza așa harta lumii încât să nu rămână

resturi de naționalități în altă înjghebare politică decât în propriile lor state și cu ele noi cauze de nemulțumire?

A fost un timp când s'a crezut că se va realiza pacea universală. Kant a și formulat ideea în opera lui „Pacea eternă“. Pe baza acestei concepții s'au ivit curente pacifiste pentru desființarea mijloacelor de războire, a armatei. În vederea acestui viitor s'a alcătuit un tribunal internațional de pace și, scontând siguranța realizării planului, s'a clădit un palat frumos al păcii, s'au făcut proiecte cum să se tranșeze conflictele dintre state, s'a creat un fel de cod internațional.

Și toate au rămas iluzii în fața realității ce-și râde de planurile și idealurile noastre! Pacifiștii din diferite țări, ce erau convingeți de inutilitatea războiului, antimilitariștii ca Hervé s'au pus astăzi în capul lupătorilor. Acelaș lucru în Germania. Socialiștii, pacifiștii au venit în rândurile combatanților. În Anglia, unde socialismul e foarte înaintat, tendința războinică este totuși acum ideea călăuzitoare. Căci înaintea tuturor se ridică o idee mare și luminoasă, ideea libertății, înfrângerea asuprașilor, înlăturarea cauzelor războaelor viitoare.

Asta însemnează mai întâiu că motivele determinante pentru războiu pot fi de ordine ideală, așa de ideală, încât să miște și să hotărască la luptă pe oamenii cei mai puțini războinici.

Al doilea, însemnează că înșiși pacifiștii au fost împinși de brutalitatea realităților concrete, să devină războinici, în interesul chiar al păcii, al păcii viitoare în omenire.

Al treilea, mai însemnează că pacifismul ca atare, ca doctrină și alitudine statornică, a dat faliment.

Războiul cel mare de azi ne dă prilejul să studiem natura lucrurilor, a oamenilor și a popoarelor, văzând-o cu ochii în manifestările ei nemeșteșugite. El ne dă un învățământ: Oricât ai vrea să fii om pașnic, popor pașnic, oricât ai vrea să-ți vezi de cultură, de artă, de știință, e destul să ai un vecin răpăreș, turbulent, gâlcevitor, și te vei vedea nevoit să te aperi, ca să-l faci să-ți respecte bunurile tale materiale și morale.

Vrei să fii pacifist consecvent? Să nu te aperi? Ajungi la o situație absurdă. Va trebui să te lași prădat, răpit, cucerit, supus, subjugat, fără rezistență.

Bucuria celui ce te atacă! Te va lua în stăpânire fără

osteneală; dar tu îți vei pierde libertatea și chiar ființa ta etnică; devii forțat altă nație, ajungi parte integrantă din poporul ce a vrut războiu, în contra ta care n'ai vrut războiu.

Și acum, ceea ce n'ai vrut să faci pentru apărarea ta proprie, o să faci pentru interesul și gustul altuia, urmând ordinele celui ce te-a cotropit. Vei lupta cu el, pentru el; vei urma idealurile lui de cotropire, vei fi războinic fără voe.

Mai este și altă soluție ca să fii pacifist consecvent, până la sfârșit: să te sinucizi. Adică altă contradicție cu firea și principiile tale. N'ai vrut să ucizi pe cel ce te-a atacat, pe cel ce reprezintă principiul războiului, contrar principiului tău de pace, și te-ai ucis pe tine, depozitarul unor idei mari, lăsând să prospere în lume iarba rea a pornirilor asupritoare și cotropitoare.

Singura urmare real logică, nu iluzorie, a gândirii pacifiste cumînși este de a lupta în contra celor ce nu trăesc de cât pentru pradă, proslăvind militarismul în organizări savante. Nu vei realiza pacea eternă; dar dacă domini realitatea, multe din cauzele de războire vor fi înlăturate.

Oare, toate cauzele nici odată?

Așa cum e natura omenească, astăzi, prezintă puține speranțe că omenirea va trăi în pace, în viitor. Și sunt atât de multe cauze de luptă țesute în firea omenească, încât nu știm dacă aceasta se va putea schimba vreodată.

Cele mai vechi cauze au fost pornirile egoiste de răpire, de cotropire. Uneori din simplă ambiție cuceritoare: pofta de mai mult, de dominație asupra celor dimprejur, și cât mai de departe. Și în războiul actual se vede, în parte, acest imbold. Alteori ca exprimarea unei nevoi reale, lipsa de teritoriu necesar vieții: războiul italian pentru Tripolitania.

Unele din cauzele războiului balcanic se reduc la necesitatea fizică, de a ajunge la mare. Și Serbia și Bulgaria au căutat aceasta. Noi înșine, pelângă dreptul istoric asupra Dobrogei, vedeam în ea fereastra ce ne deschide orizontul mării.

Alteori, în locul lipsei și a nevoii, joacă acelaș rol belșugul prea mare. Când un popor se găsește într'o exuberanță de viață, simte nevoia unei răslețiri, unei expansiuni în afară, și atunci caută pretexte pentru a-și îndeplini revărsarea în lume. În cazul acesta se găsește Germania. E o fatalitate, pe care ne mulțumim deocamdată numai de a o constata.

Germania se crede cu totul nevinovată de războiu. Franța și Anglia o fac responsabilă. Dar nici Germania nu tăgăduiește nevoia unei expansiuni a ei în afară, odată sub formula *Drang nach Osten*, astăzi altfel. De ce alții să aibe colonii și noi nu? Dacă putem, de ce să nu ne înlindem până unde putem?

Dacă ieșim din sfera imboldurilor caracterizate prin interese ale vieții materiale și trecem în sfera intereselor *de ordin moral*, găsim cauze tot așa de fatale.

Amintim războiul dela 1870 dintre Germania și Franța.

Bismarck înțelesese că unificarea atâtor state germane rivale într'un singur stat nu se putea face, decât punându-le pe toate în fața unei aceleași primejdii. Lupta comună, victoria comună le vor uni. Trebuiau aduse lucrurile însă astfel ca Germanii să fie provocați și nevoiți a face războiu. Franța, asemenea, trebuia pusă în situația de a fi nevoită să provoace, cu toate că n'ar fi vrut războiul. Fiind vacant tronul Spaniei, Bismarck a inventat o candidatură nesimpatică Franței, un Hohenzollern, ce nici nu ținea să ocupe acest tron și a și renunțat la el. Franța nu s'a mulțumit cu atât, și a vrut să se asigure pentru viitor. S'a cerut lui Wilhelm I să garanteze, ca rege al Prusiei, că pe viitor nu va mai fi candidatură de Hohenzollern la tronul Spaniei. Wilhelm a răspuns că garanții oficiale nu e nevoie să se dea.

Aici s'ar fi putut încheide conflictul; diplomația însă a insistat. Regele Prusiei n'a mai dat alt răspuns. Bismarck a luat acest moment ca punct de plecare și a plâsmuit telegrama celebră, cu înțeles jignitor, că ministrul Franței n'a fost primit de Wilhelm. S'a dat o importanță extraordinară acestei telegramă, a fost prezentată ca o palmă dată Franței de Prusia. Bismarck calculase just efectul ei asupra simțului de onoare și de amor propriu al Francezilor. Franța, deși nepregătită, a declarat războiu.

Iată cauze noi de războiu, din imbolduri diferite, neînălțurabile, luate din firea națiunilor. În Germania nevoia unității naționale care mână neamurile fatal la luptă și care nu se poate desrădăcina din natura omenească. În Franța, constituită de mult în stat unitar pe bază etnică, altă cauză de neînălțurat.

Se va desrădăcina oare vreodată din sufletul omenesc instinctul onoarei, sentimentul demnității naționale? Acel popor n'ar merita să trăească; și credem din contra că în viitor acest sentiment va fi din ce în ce mai viu.

Dar câte alte cauze nu se găsesc în pasiunile naturii omenești cari duc la luptă, la sacrificiul vieții pentru o idee! În Evul mediu, Petre Hermitul mergea dela seigneur la seigneur să descrie mormântul Domnului și să-i îndemne a se ridica pentru desrobirea lui. Va să zică alt motiv: credința, pietatea, cari au dus și mai târziu la războaie religioase îndelungate.

La aceste cauze generale, ce s'ar putea înmulți, se adaugă apoi cauzele speciale fiecărui popor.

Iată deci asigurată permanența importanței educației eroice, chiar din punctul de vedere al înțelesului de educație menită a întări și pregăti pe om pentru luptă.

Poate că aceste adevăruri sunt amare și deziluzionante. E bine totuși să pătrună în suflete. Cel cocolit prea mult fizicește e mai expus la primejdie decât cel încercat și întărit la durere. Și sufletele trebuie să se fortifice prin cunoașterea realităților aspre, ca să fie pregătite a le înțelege și suporta.

Să se știe că trăim pe pământ condamnați la războie. Pacea e un armistițiu. Noi care avem atâtea drepturi de revendicat, trebuie să ne gândim fatal la luptă și să fim mereu gata. Coșbuc a zis bine:

*„Viața este luptă grea
Și lașii se'ngrozesc de ea“*

Suntem sortiți a trăi într'o tabără de războiu. Chiar de vom dobândi ce ni se cuvine, trebuie să știm a ne păstra dreptul nostru, atâtea vreme răpit, cu greu recâștigat.

Independent și indiferent de teoriile și cauzele generale care justifică întărirea sufletelor ca pregătire pentru o eventuală luptă probabilă, în starea de lucruri a lumii acesteia, este o împrejurare specială și concretă care impune oricărei ființe conștiente, oricărei națiuni viabile, datoria de a se încorda și a se ridica la luptă, e împrejurarea ne-înlăturabilă a necesității de a te apăra când ești atacat

Aceasta este situația istorică fatală, permanentă, a neamului românesc.

Caracterul predominant al luptelor noastre este acela al luptei de apărare, nu de cucerire, începând din epoca invaziilor barbare, apoi din aceia a domnilor pământeni, a marilor voievozi, până în ziua de azi. Vorba lui Mircea cel Mare din satira III-a a lui Eminescu :

„Eu îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul !“

Chiar ultima manifestare a noastră, cea de anul trecut ¹⁾ pe care vecinii noștri ar vrea să o considere ca un act de cucerire, nu e decât o măsură necesară, elementară, de simplă apărare. Când Bulgaria, în mod aproape oficial, formula drepturi imaginare, și gânduri de pradă, asupra Dobrogei noastre, considerând-o ca a lor,—în hărțile puse în mâinile copiilor prin școlile statului bulgar, Dobrogea era dată ca parte integrantă din Bulgaria, și altele—era natural ca statul nostru major să-și dea părerea că, pentru apărarea Dobrogei,, ne trebuie să avem anumite puncte strategice, să avem „cheia Dobrogei“, care este, a fost și va fi a noastră și prin drept istoric și prin drept la viață.

Dacă lupta pentru apărare, când ești atacat sau amenințat,

¹⁾ Rectificarea hotarelor dobrogene despre Bulgaria în 1913.

e justificată, lupta pentru dobândirea unor drepturi vitale ce și-au fost răpite, nu e îndreptățită? Nu e îndreptățit sbuciumul pentru desrobirea de sub un jug strein? Situația neamului nostru e așa încât, de am lua chiar inițiativa atacului pentru scăparea fraților din lanțurile tiraniei streine, nu am face acte de cucerire și de răpire, ci de sfântă dreptate pentru recăpătarea dreptului la viață liberă. Și, din acest punct de vedere, chestiunile puse dincolo de Dunăre, sunt secundare, pelângă cele ce s'au pus la nordul și răsăritul țării.

Cum se precipită evenimentele istorice mari! În anul trecut, când vorbeam de aceste posibilități și fatalități ale justiției immanente, în diferite conferințe publice, spuneam că nu știu *când* și *cum* se va realiza idealul nostru național, dar afirmam cu lărie că el va trebui să se realizeze, căci e clădit pe o lege a naturii, pe care nu o pot eluda fără sfârșit oamenii.

Știam, firește, că Austro-Ungaria e destinată pieirei, că tendințele centrifugale ale popoarelor ei o vor desființa sub forma ei actuală. Cine putea să-și închipue că principiul naționalităților va precipita astfel lucrurile? Și nu pot să-mi închipuiesc că va trece acest moment de culremur mondial fără ca visul nostru să se realizeze. Vor rămânea elementele românești din Rusia? Nu știu. Repet gestul mental de mai înainte, cu credința că și aici vom isbui. Cum? Nu știu.

Se poate închipui și prevedea că statele mici, neputând sta fiecare izolat în luptă cu puterile mari, vor face o confederație puternică și liberă, de susținere și apărare comună, a națiunilor lor.

Pentru aceasta trebuiesc îndeplinite anumite condiții, de care școala nu poate și nu trebuie să fie streină și de care trebuie să țină seamă educația noastră națională.

Aspirațiile politice, care dictează linia de purtare a vieții noastre, se pot realiza sau pe cale de acțiune intelectuală, sau pe cale de forță.

O formă a îndeletnicirii intelectuale, ce pregătește realizarea aspirațiilor, se rezumă în aceea ce numim *diplomație*. Modalitatea acțiunii diplomatice cade mai greu în directă sferă de influență a educației. Observăm însă că cu sistemul de acțiune diplomatică de până azi, puțin se poate câștiga în

viitor. Un principiu al diplomației noastre este să așteptăm „desfășurarea evenimentelor“, — diplomația indolenței, care te expune să fii strivit de ele.

Diplomația activă nu așteaptă „desfășurarea evenimentelor“ ; ci le pregătește. În această atitudine diplomații noștri nu ar face nici o inovație. Alți diplomați, în alte țări, au procedat așa: Italia, Germania, când și-au făcut unirea. Diplomația maghiară desfășoară o acțiune de o intensitate uimitoare. Nici că nu s'ar putea explica altfel, cum o mână de oameni au ajuns să stăpânească atâtea nații și cum a făcut pe toată lumea să creadă că Ungaria tuturor aspiririlor este țara tuturor libertăților, că Ungurii sunt poporul cel mai liberal din lume. Un mare președinte al Statelor-Unite a căzut în această cursă.

Ceeace cade mai direct în sarcina noastră, a educatorilor, este pregătirea acelei puteri sufletești ce se realizează prin sentimentul *solidarității*: solidaritate între clase sociale, solidaritate între diferitele părți ale neamului.

Trebue s'o recunoaștem: una din cauzele de slăbiciune ale poporului nostru a fost această lipsă de solidaritate. Cultura va împlini lacuna.

Trebue o solidaritate extinsă în timp și în spațiu: solidaritate cu trecutul și cu aspirațiile noastre viitoare. Să simtă fiecare din noi aceste aspirații ca misiune a vieții lui individuale pe pământ. Numai astfel vom deveni un popor mare sufletește.

Suntem nevoiți s'o spunem: Școala n'a făcut și n-o face aceasta, sau nu îndeștul de conștient și sistematic. Rămâne o sarcină de program a viitorului. Acțiunea educației sentimentelor și caracterului lipsește din școli. Școlile sunt socolite ca instituții de cultură a inteligenții și dau cunoștințe și atât. Și aceasta chiar în școlile de așa zisă „cultură generală“. Ce să mai zicem de acele școli speciale unde nici nu există bunăoară curs de istorie națională, școlile de agricultură, de meserii, de comerț!

Ce s'a făcut și se face pentru sufletul național, pentru educația cetățenească a tinerimei? Sunt lacune inadmisibile și nescuzabile.

Un mijloc pentru dezvoltarea solidarității se încercase în mod mai vizibil în școli. Se începuse a se pune bazele institu-

fiei menite a ne duce la *najiunea armată*. Rău începută, poate fără experiență pozitivă, prealabilă, fără orientare suficientă a unei chibzueli, a fost pornită rău și a căzut. Asta nu înseamnă că ideea a fost greșită. Dacă toate instituțiile cari dau greș și nu dau dela început rezultatele așteptate, ar fi desființate, puține ar mai rămâne.

Se încearcă acum prin altă instituție să se realizeze exercitarea facultăților active ale omului și o disciplinare morală în direcția realizării binelui : *cercetășia*.

Se poate ca și cercetășia să facă la început greșeli în conceperea justă și aplicarea efectivă a ideii. Dar ar fi un păcat, aproape o crimă, dacă din cauza lor, în loc să se caute a i se da direcție și sprijin de perfecționare, s'ar conchide la îngroparea ei. Instituția cercetașilor are la baza sa un fond așa de solid și răspunde unei necesități așa de simțite a educației omenesci complete, în cât, sub o formă sau alta, principiul ei va trăi și va rodi. Studenții trebuie să dea atenție acestei mișcări; și aceia cari îi înțeleg bine și lămurit scopul, să caute a-și pune în aplicație convingerile și să fie folositori ideii ce preconizează.

Amândouă instituțiile, *najiunea armată* și *cercetășia*, au fost concepute în legătură cu școala și în funcțiune de școală.

Nu e nevoie însă ca o instituție să facă parte vizibilă din organismul școlar, ca ea să ne intereseze pentru educație. E destul să fim convinși că rostul ei special contribuie la dezvoltarea solidarității umane, naționale. Ea va cădea, prin aceasta, în linia directivelor noastre de influență educativă. Educatorul e dator să însuflească respect și simpatie pentru ființa și acțiunea ei.

În categoria aceasta intră *Biserica*. Puterea de influență a Bisericii, trasă din tainicile puteri ale credinței și misticismului, adânc sădite în sufletul omenesc, este enormă. Teribilele mișcări ale răsvrătirii țărănilor dela 1907 își datoresc spontaneitatea întinderii lor miraculoase și tenacitatea îndărătnică a operațiilor lor în mare parte jurământului ce făcuseră țărani de a îndeplini anumite acte de revoluție. Și răscoalele nu s-au potolit până ce biserica nu a deslegat pe țărani de jurământ. Căci ceiace înaintea lui Dumnezeu s'a legat între suflete, are putere supranaturală, și numai în fața lui Dumnezeu se poate desface.

Jurământul luat în fața altarului poate deveni o forță uriașă în lupta pentru conservarea națională.

Cum se poate ca în numele credinței Domnului nostru Isus Christos, care simbolizează iubirea de oameni și jertfirea pentru ei, să se facă jurământ de luptă, de războiu între oameni?

Cum se poate marșul de îmbărbătare :

Preoți cu crucea în mână, căci oastea e creștină ?

Contrazicerea nejustificată dispare, dacă adâncim cugelarea și pătrundem profund rostul real al cerințelor credinței religioase pentru priceperea și conducerea lumii acesteia.

O repede schifare a legii ce stăpânește lumea fizică și morală, ne duce la înțelegerea dintre credință și luptă.

Evoluția lumii e supusă la două legi, pe cari filozofii veacului al XIX-lea le-au formulat și le-au arătat în sfera fenomenelor realităților fizice și morale: legea diferențierii și a integrării. Aceste două legi au dat lumea sub forma în care se prezintă. Ipoteza cosmologică ne spune că din nebuloasa primitivă, prin diferențiere, s'au format diferitele corpuri cerești, din cari au apărut pe aceeași cale altele mai mici, formate și ele din părți și mai mici. Integrarea la rândul ei a jucat rolul unei forțe de sintelizare și solidarizare ce ține în o unitate vitală toate aceste corpuri, legându-le prin legături organice puternice, în cât orice modificare într'un punct se resimte în totalitatea cosmică.

Diferențierea și integrarea stăpânesc lumea în alcătuirea ei totală și parțială și în funcționarea ei biologică intimă. Diferențierea duce la încheșări tot mai particulare și deosebite de părți constitutive, iar integrarea le dă o unitate vitală totală. Amândouă la un loc formează marea lege a progresului.

Aplicată la omenire, legea progresului cere, pe baza diferențierii, dezvoltarea tot mai de sine stătătoare a națiunilor libere ; iar prin integrare, o legătură de armonie ideală între ele. Cu cât popoarele, libere în viața lor națională, se vor fi dezvoltat mai conform cu firea lor etnică particulară, deosebită de a altor neamuri, cu atât s'au îndeplinit mai adevărat cerințele progresului omenirii prin respectarea legii diferențierii, care, negreșit, se completează apoi, în mod natural, prin aceea a integrării.

Aceasta fiind legea naturii, ea își face drum în lume mai curând sau mai târziu, cu voia ori fără voia noastră.

Războiul de azi e o dovadă.

Oamenii conștienți susțin că principiile naționalităților sunt instrumentele providențiale ale acestui mers fatal al universului, care putem zice este însăși voința lui Dumnezeu.

Când se pornește dar la luptă pentru desrobirea naționalităților, se pornește chiar pentru împlinirea voinței lui Dumnezeu. Și preoții creștini pot să ridice foarte bine înaintea luptătorilor crucea Mântuitorului. Nu e desacord între credință și lupta pentru dreptatea sfântă,

Dar sunt și cazuri când se dau lupte pentru asuprire, pentru nedreptate? Dacă făptuitorii acestor crime se duc să se închine și să ceară lui D-zeu ajutor pentru săvârșirea crimelor, aceasla însemnează a lua numele lui D-zeu în deșert și oarba lor inconștiență vinovată nu poate fi ascultată. Și ori-cât s'ar părea, la început, că asupritorii înving, la urma urmelor tot războiul drept învinge, nu cel nedrept.

Dreptatea sfântă e sădită în rostul adânc al desvoltării și mersului lumii acesteia, oglindind voința tainică a lui D-zeu. Și puterea oamenilor, ori cât de dârză și îndărătnică, nu e în stare să întoarcă rostul etern și nebiruit al lumii.

Dreptatea neamurilor e dreptatea lui Dumnezeu.

Dreptatea neamului românesc, rupt și împărțit între alte state răpărețe, are sprijinul providențial în alcătuirea adâncă a rostului acestei lumi morale și nu se poate să nu învingă.

Să fim însă gata. Educația să-și facă datoria.

Ca să creștem sulelele în vigoarea eroismului, trebuie să cunoaștem condițiile și rezorturile naturale din cari izvorăște eroismul. Educația nu se poate dispensa niciodată, în atingerea idealurilor ei, de a cunoaște natura lucrurilor, în special a vieții sufletești.

VI.

Herbart a întrebuințat pentru construcția pedagogiei sale o idee: Desvoltarea unui sistem întreg de educație, deducându-l dintr'un principiu. Clădire clară și convingătoare, cu o condiție: să nu fie pus la îndoială punctul de plecare.

În construcțiile practice procedeul e mai aplicabil. Pui înainte scopul și cauși mijloacele. În cazul nostru ne punem înainte ca scop: educația sufletului unui luptător. Raționând, alegi mijloacele potrivite scopului și construiești un sistem consequent de gândire practică.

Înlănțuirea logică te duce la necesitatea de a-ți fixa dela început în minte ideea luptei. Ideea luptei este strâns legată, în sistemul filozofiei practice a războiului, de scopul luptei, care este biruința. ¹⁾ A crește sufletul sub perspectiva luptei viitoare, este a forma un suflet care să trăească cu datoria de a birui și cu încrederea în puterile sale.

Dacă, sub stăpânirea și sugestia scopului luptei, s'ar conchide că o luptă fără perspectiva biruinței nu trebuie întreprinsă, ar fi o eroare: sunt lupte ce se dau cu riscul aproape sigur al înfrângerii, ca parte necesară din planul general al campaniei și în vederea biruinței finale. Afară de Termopile avem exemple în tactica lui Hanibal. Hanibal își sacrifică intenționat centrul armatei, în care punea de obicei Gali, ca să întinză o cursă inamicului. Acesta, ispitit de o victorie ușoară asupra centrului, intra tot mai adânc între aripile armatei lui Hanibal, care atunci îl înconjura și-l sfărâma. Astfel la Cane.

În vederea unei victorii finale, — care, la urma urmei, poate să fie și numai morală, — mergi deci la luptă mai de grabă cu gândul distrugerii tale ca luptător. În jersfirea de sine

¹⁾ Ideia se găsește dezvoltată în scrierea Lt-Colonel *Montaigne*, „Vaincre”, 3 vol.

stă elementul esențial al educației eroice; iar acesta se reduce psihologic la curaj.

Dintre toate elementele de seamă din care se compune forța armată, cele materiale, nu ne privesc. Cum trebuie să fie munițiunile și cum să se mânuiască, e o chestie care, de sigur, poate să hotărască lupta. În războiul balcanic, armata turcească a fost înfrântă, cu toate că avea tunurile cele mai bune...

Numărul asemenea hotărâște, când celelalte condiții sunt egale, dar altfel nu: probă Maratonul și Călugărenii noștrii.

Ne interesează însă mai de aproape elementele de ordin sufleteș, avântul, curajul, întrucât stau firește mai mult în puterea influenței noastre educative; și ne vom întreba: cum trebuie dezvoltate?

Sunt însă cazuri când avântul extraordinar a căzut în fața altei însușiri războinice: *disciplina*, acea forță de coeziune a elementelor sufletești care le strânge într'o unitate de voință, de acțiune covârșitoare. Astfel a căzut avântul galic sub puterea disciplinei romane. Cade în sarcina educatorului să caute cu ce poate contribui la dezvoltarea aptitudinilor către disciplină. Când școala va ști să sădească în suflete elementele ce clădesc disciplina, va asigura țării generații biruitoare și eroice.

Natural, soarta luptei mai atârână de condiții în afară de influența noastră voită și directă. Factorul conducerii—strategia și tactica—nu se supune, se sustrage prevederilor științei, în ce are el mai hotărâtor, în genialitatea inventivă a artei războinice. Variațiile întâmplărilor pe câmpul de luptă, imposibile de prevăzut în toate surprizele lor, lasă o largă latitudine geniului ca să vadă, la moment, calea biruinței în fața pericolului. Știința militară înregistrează astfel de născociri fericite ale genilor militare, care însă nu pot servi altora decât în împrejurări identice—ceace nu se prea repetă.

S'a văzut în războiul actual, ce poate geniul militar. Dacă Franța a scăpat de dezastru, până acum ¹⁾—și sperăm că până la urmă va fi victorioasă,—a fost, deosebit de rezistența Belgiei, grație geniului militar al lui Joffre.

Până să sosească armata Franței din sud, să fie piept Germanilor ce năvăliau prin Belgia, dușmanul înaintase pe teritoriul Franței. Atunci a scăpărat intuiția genială a strategiei. Joffre

¹⁾ Era în 28 Ianuarie 1914.

comandă retragerea repede a armatei franceze. Ce-a urmat, se știe: goana Germanilor spre Paris, oprirea bruscă la un moment dat a Francezilor și întoarcerea hotărâtă și fermă cu frontul spre vrăjmaș: lupta înversunată dela Marna și retragerea neconținută a Germanilor, până s'au înfipt în tranșee.

Astfel de întorsături ale soartei, ieșite din cugetarea genului, nu se pot pune în formulele științei, ale strategiei și tacticei, ca rețete războinice, pentru viitor. Viitorul e incalculabil în variațiile lui mai totdeauna fără pereche. Numai geniul poate să-i stea înainte.

Școala nu se poate însărcina decât cu elementele ce se pot pune în formule: curajul și disciplina.

În psihologia curajului se găsește un punct ce pune o problemă centrală.

Infruntarea morții se pare ceva nenatural. Instinctul de conservare cere să fugi de primejdia morții. Ca să îi pe om, totuși, în calea primejdiei și în fața morții, spun unii, trebuie să recurgi tot la rezorturile instinctului de conservare, să recurgi tot la frică, să pui ca sancțiune teroarea. Cine nu merge la luptă cine dă îndărăt, va fi împușcat.

Natura omenească e mult mai complexă. A explica expunerea vieții în luptă numai prin frică, prin disciplina pedepselor, este superficial și prea simplist. E adevărat că psihologia ne arată în natura omenească instinctul de conservare fizică; dar tot ea ne spune că acolo nu e numai acest instinct. De obicei omul e definit ca o ființă rațională. Asta nu însemnează că omul se conduce exclusiv numai de rațiune. Ba în natura lui psiho-fiziologică se găsesc și mai multe instincte decât la animale: aceasta îi face complexitatea. Arta educației, bazată pe știință, stă în a descifra în țesutul complex al sufletului omnesc firele naturale, de cari să poți lega intențiile de perfecțiune și calea ce te poate duce la un ideal propus.

Problema teoretică a studiului pedagogic ce-mi propun, în desvoltarea educației eroice, este deci să arăt că avântul eroic se poate explica prin concursul firesc al mai multor instincte, tot așa de adânc sădite în natura omului, ca și cel de conservare fizică.

Să amintesc deocamdată unul: *instinctul de conservare a speței*. Se observă nu numai la om, e general organic la ființele însufleșite. Scene banale, care pentru știință au înțelesul și însemnătatea lor, ni-l evidențiază. Cine n'a văzut ce acte de curaj face cloșca în clipa când vede o primejdie pentru puii ei? Se aruncă în fața trăsurilor ca să-i apere. Și nu s'au văzut rându-nele sburând prin flacări ca să-și scoată puii de sub streșinile unei case incendiate? Ce însemnează această înfruntare a morții pentru altă ființă, în contra instinctului de conservare proprie?

Dacă la animale se găsesc aceste porniri, de ce ar lipsi tocmai la om? De ce tocmai la el această soluție de continuitate în evoluția naturală a ființelor? Din contra, la om, pornirile acestui instinct natural de conservare a speței se găsesc și mai dezvoltate, apar sub o formă superioară ¹⁾ și contribuiesc la avântul desinteresării eroice, podoaba ființei omenești.

Tot în această direcție lucrează un alt instinct: *instinctul conservării morale*: onoarea. Sunt atâtea împrejurări în care mândria dictează omului o acțiune în contra conservării sale personale fizice. Mai bine moartea decât rușinea. S'au cetit desigur destule cazuri de aceste, și în războiul actual.

Iată dar, până acum, două instincte eroice, la care educatorul, dacă cunoaște structura sufletului, va ști să se adreseze și cum să se adreseze.

Mai sunt și alte instincte din cari se poate trage o tendință, în acelaș sens, de jertfă, deși poate nu așa de fălișă. Înșirarea lor, destul de lungă, o găsiți în psihologia lui William James.

Notez, bunioara, pentru scopul nostru, *instinctul combativității*, ce se găsește așa de dezvoltat la unele animale (la cocoși), *instinctul ferocității*, ce nu lipsește nici la om; și o serie întreagă de alte instincte, cari contribuiesc, în o măsură oare care, la avântul luptei; *instinctul curiozității*, *al imitației*, *al proprietății*, *al răsplătirii*, *al simpatiei*.

Din toate aceste instincte ies porniri ce tind a împinge ființa omenească la luptă, la jertfă, fără nevoia unor imbolduri de silire din afară.

La acestea se adaugă *puterea ideii*, și tot ceea ce vine din educație: *ideia solidarității*, nu numai dintre membrii unei so-

1) Să se vadă studiul meu: *Există acțiuni dezinteresate?* apărut în Arhiva din Iași, în 1889. Pus acum sub tipar în volum: *Studii de estetică, etică, psihologie*.

cietăți actuale restrânse, ci solidaritatea socială în timp și în spațiu, solidaritatea istorică, de neam, ce trece peste limitele epoci și te face să simți și să resimți ceea ce a simțit sufletul întreg al neamului, din trecut până azi. Acest sentiment te leagă cu tot trecutul și viitorul ; te simți recunoscător către acei ce și-au făcut posibilă existența și simți răspunderea pentru acei ce o să vie după tine.

Când această simțire e dezvoltată, înțelegem cât de puțin însemnează viața individuală a oricărui, față de viața asta imensă a neamului.

Ce trebuie mai mult ca motiv pentru jertfire eroică? Educatorul, ca un mecanic pătrunzător, trebuie să știe cum să atingă fiecare rezort, și să adauge splendoarea culturii, ideia ce face solidaritatea durabilă, *disciplina*.

VII

Temeiul științific al educației eroice stă în deslegarea problemei psihologice a *curajului* care înfruntă primejdia și duce la jertfirea de sine.

Am enunțat ca izvoare naturale ale eroismului mai multe instincte, mai ales două de căpetenie: instinctul de conservare ideală și instinctul de conservare a speței sau de conservare socială.

Înainte de a le considera mai de aproape, să nu ocolim o chestiune relativ secundară, în legătură strânsă cu problema.

În fața primejdiei se produce în sufletul omului *frica*.

Ce este frica? Care este caracterul psihologic, rolul biologic al acestui sentiment? Ce atitudine poate și trebuie să ia pedagogul în fața fricei?

Frica este un sentiment ce paralizează pe om în fața pericolului, sau numai la închipuirea lui. Din acest punct de vedere, frica e un sentiment nerațional, absurd. Rațiunea biologică a oricărui sentiment este conservarea vieții, arătând calitatea bună sau rea a lucrurilor și împrejurărilor față cu interesul conservării.

Frica ar trebui doar să prevină pe om, cu o nuanță de neplăcere, că situația dată e nefavorabilă vieții și să realizeze, prin un automatism psihologic, o atitudine de apărare conformă cu cerințele conservării.

Sentimentul trebuie să dea puțină voinței de a reacționa.

Frica însă nu face aceasta. Ea paralizează pe om, îl desarmează, în loc să-l apere, îl dă pradă în puterea pericolului; îl trădează.

Frica e o greșală a naturii. În manifestările ei fiziologice, fenomenul „frica” se caracterizează prin o deranjare a funcțiilor vitale: inima bate sacadat, neregulat; circulația este per-

turbată, paloarea chipului arată lipsa de circulație egală și necesară în organism. Puterea mușchilor este cheltuită în mișcări fără rost, nesigure, în tremurări absurde și ridicule.

Ce mișcări cu plan și rost, fie de atac sau de apărare, fie de retragere, poate face cel ce tremură? El rămâne la discreția primejdiei, pe care o privește tâmpit, cu ochii măriți în orbitele lor. Ideile se încurcă, mintea uită și ce mai știa, puterea de exprimare a ideilor, darul vorbirii dispare; omul nu mai vorbește, bâlbâie cu o gură diformată, uscată, fără salivă. Glandele sudoripare, în schimb, secretă prostește. Și, ca să-și bată joc natura de acest fenomen nerod și să-și arăte tot disprețul pentru această operă greșită a ei, a pus să se dea drumul, în toiuł fricei, nu numai la secrețiuni, dar și la toate excrețiunile rușinoase, murdare, respingătoare ale fiziologiei bietului trup nevoiaș.

Artiștii mari, când greșesc o operă, o distrug pur și simplu. Așa face și natura: dă peirii pe fricoși. Popoarele fricoase cad pradă popoarelor curajoase.

Sentimentul fricei pe care natura îl reneagă și-l condamnă, educatorul trebuie să-l trateze ca un defect periculos, să caute a-l înlătura; să stârpească din suflet, prin încordarea tuturor forțelor, începuturile lui, oricare i-ar fi cauzele.

Una din cauzele fricei este *necunoscutul*. Necunoscutul se prezintă imaginației cu daruri și puteri mai presus de realitate. Efectul e nerațional. Mijlocul de lecuire, prin înlăturarea cauzei, e indicat. Trebuie să cunoști adversarul, să-ți cunoști vrăjmașii în însușirile lor bune, pentru a măsura forțele lor vitale; și în defectele lor, pentru a micșora efectul asupra imaginației, a mări curajul și a utiliza părțile slabe, șintind asupra lor.

Vecinii ne-au fost sau ne pot fi dușmani; să-i cunoaștem. Să-i cunoaștem, chiar de ne vor fi prieteni, ca să le prețuim calitățile.

O însușire reală a Bulgarilor bunioară e tenacitatea lor la muncă grea, continuă, stăruitoare, apoi simțământul de solidaritate așa de mare încât fiecare Bulgar, în curent cu problemele naționale, e fanatic pentru neamul lui. Fie el literat ori salahor, diplomat ori zarzavagiu, e în curent cu aspirațiile nației lui, se gândește cu îndărătnicie la realizarea idealului obștesc. Face propagandă.

Cei mai vitezi luptători însă de pe teritoriul lor sunt Românii de peste Dunăre. În situațiile grele și periculoase din războiul balcanic au fost mai totdeauna trimise regimentele compuse mai mult din Români. Iar de eroism, Bulgarii sunt departe. Pentru eroism, elementul sufletesc cultural le lipsește. Le lipsește mai ales tradiția etică. Cultura, câtă au luat din școlile noastre, nu e de ajuns pentru asta. Ceeace n'au putut lua dela noi, e apanajul firii noastre, ereditatea. Dovezi de bună vecinătate le-am dat destule și putem să le mai dăm. În zădar; asta nu poate schimba nimic din caracterul lor înclinat spre ingrătitudine. Precauția neadormită e necesară. Bulgarul, când ridică steagul alb, e ca să stai liniștit: să nu te miști, că ochește, să tragă.

Ungurii au și ei însușiri remarcabile. După efecte se judecă puterea cauzei. O mână de oameni fine în stăpânire o majoritate, compusă din atâtea neamuri. Asta dovedește o vitalitate și o resursă de mijloace, cari nu sunt comune, și o solidaritate națională uimitoare, care ne-ar prinde bine și nouă.

Dacă neamul românesc nu e încă încheșat într'un singur stat etnic, e datorită unor defecte, între cari lipsa unirii conștiente de scop, și lipsa continuității perseverente în urmărirea scopurilor naționale. Și de aceea, după atâtea veacuri de viață băștinașă în Dacia, suntem astăzi abia un mic regat român, compus numai din două principate, iar alături, în stăpânire străină, o masă așa de mare de Români despărțiți de statul nostru.

Când ne vom cunoaște defectele și le vom îndrepta, ne vom ridica la un nivel de dezvoltare omenească neînchipuită.

Totuși nu privim cu desperare situația noastră în lume.

Spiritul satiric al poporului român, altă moștenire dela geniul strămoșilor Romani, n'a crușat nici un popor de glume usturătoare, în cari se zugrăvesc defectele lor caracteristice. De Ungur nu se sperie:

Unguru-i jălos. Nu-i primejdios.

Gura lui e mare, dar nu mușcă tare.

Cunoașterea slăbiciunilor altora e un mijloc dictat de interesul conservării: potolește frica și dezvoltă curajul. Cum au

procedat Grecii în lupta cu Perșii? Comandanții au dezbrăcat niște prizonieri perși, ca să-i arate, cât sunt de diformi, soldaților greci deprinși cu formele atletice frumoase ale corpului lor exercitat sistematic în exerciții de lupte și jocuri. Astfel de oameni, fără corpuri frumoase, li s'au părut Grecilor niște degenerați, de o slujenie rușinoasă, demni de a fi striviți, ca niște muște supărătoare.

Astfel a dezbrăcat sarcasmul spiritului românesc sufletele popoarelor cu cari a venit în contact și a răs de ele, cum râdeau Grecii de prizonierii persani. Și a răs în povești, în anecdote, în proverbe, nu numai de Sârbi, de Bulgari, de Unguri, de Ruși, de Evrei, de Greci, dar și de Nemți, și de cei ce au luat „luleaua Neamului“ și merg pe drum „drept ca Neamju“ la „Juhaus“.

Psihologia mai pune la îndemână un mijloc de a combate și micșora frica, mijloc dedus din o lege fiziologică mai generală a sentimentelor.

Vrei să stârpești un sentiment? Caută să împiedici manifestările lui în afară. Ba ceva mai mult: caută să exprimi în afară semnele de manifestare naturală ale sentimentului contrar. Reprimând expresiunea fiziologică exterioară a unui sentiment, împiedici treptat chiar producerea lui. Legătura între sentiment și manifestarea lui e foarte strânsă; William James a confundat chiar cei doi termeni, reducând sentimentul la manifestarea lui fiziologică. Teoria lui n'o împărtășesc, dar consecințele ei pot fi utilizate, deși explicabile prin altă teorie, care nu importă aci deocamdată.

Vrei să dezvolti un sentiment? Caută prin voință să manifesti în afară expresiunea lui firească. Prior manifestarea unui sentiment neexistent se strecoară în suflet ceva din sentimentul sugerat prin expresiunea lui naturală.

E o lege psihologică ce se poate verifica oricând. Contractați-vă figura, dându-i o expresiune încruntată de supărare. Și, deși fără cauză obiectivă, veți constata că treptat sufletul se posomorăște, se întristează. Și din contră, de aceeași lege se poate servi omul, ca să-și însenineze clipele vieții.

Ca aplicație: vrei să distrugi sentimentul fricei? Reprimă manifestările lui și caută din contra, în mod voit, pe acelea ale curajului.

Nu sunt fără rost, în luptă, acele manifestări de entuziasm vilejesc, ce poate la început au fost de comandă, dar mai pe urmă exprimă sentimentul corespunzător. Avântul sgomotos, semn sensibil, isbitor, al avântului sufletelesc, produce efect stimulant asupra celor ce strigă și cântă, efect dimpotrivă deprimant asupra vrăjmașilor, pe cari îi derutează. Într'un războiu al Italianilor în Abisinia, recruții italieni, tineri fără experiență războinică, au fost paralizați de țipetele Abisinienilor; noroc numai că între ei au fost și niște Abisinieni, cari au început și ei să țipe, să chiue, încurajându-i la luptă.

Inchid acest parantez asupra fricei, observând că, în fața primejdiei, nu e fatal să se nască, exclusiv, numaidecât sentimentul fricei. În fața pericolului se mai poate produce încă un sentiment, cu totul deosebit, acela al *mâniei*, al dorinței de atac. Împotriva pericolului natura a înarmat mai pe toate animalele cu mijloace de luptă și de atac. Omul are la îndemână inteligența, ce creiază arme de luptă și de apărare. Geniile științei s'au luat la întrecere pentru a dovedi puterea de creație în diversitatea armelor de atac.

Sentimentul fricei rămâne stabilit ca un defect al naturii, pe care arta educației trebuie să caute a-l suprima.

VIII.

Să revenim la forțele sufletești pozitive, cari, în contra pornirii instinctului de conservare, împing omul să înfrunte primejdia.

Am numit două mai principale : *instinctul de conservare ideală și instinctul de conservare a speței*

Conservarea morală sau ideală este o formă a conservării personale, dar ea se realizează uneori prin jertfirea existenței fizice.

Conservarea personală e de două feluri, ca și ființa omească, în cele două forme ale existenței ei : fizică și morală. Pentru amândouă natura a sădit porniri înnăscute:

Existența fizică este un proces de fenomene ce se mărginește într'un spațiu și într'un timp finit. Chiar dacă știința ar ajunge la prelungirea existenței cu secole—la câte minuni n'a ajuns știința, cari se considerau vise imposibile! — eternitatea n'o va putea înfrunța.. În limite, oricât de largi, omul rămâne muritor. Sufletul lui însă, însetat de nemurire, a căutat totdeauna un mod de a-și prelungi existența după moartea fizică. Și l'a găsit în concepția panteismului și panpsihismului, ca refugiu teoretic; și în păstrarea existenței morale, ca refugiu practic, mai accesibil.

A săpa memoria faptelor tale în mintea semenilor sub formă de amintire demnă de păstrat, dela cea mai simplă, a cercului intim, restrâns, al familiei și intimilor, până la formele largi ale renumelui și gloriei, e o trebuință tot așa de firească și de puternică a naturei umane ca și aceea a existenței fizice. Ba nu sunt rare cazurile, când preferim moartea decât o viață în condiții rușinoase. Căci :

„Decât o viață moartă mai bine o moarte vie.

Și :

*„Cei ce rabdă jugul și a trăi mai vor
„Merită să-l poarte, spre rușinea lor.*

În timpul războiului balcanic, în o țară care nu se ridică excepțional pe scara evoluției morale, găsim un exemplu recent: Pecând se dedeau asalturi după asalturi pentru cucerirea Adrianopolului, pașa, care apăra cetatea a trimis, când se apropia momentul căderii, o telegramă. „În istoria imperiului turcesc, nu există nici un general care să fi cedat o cetate așa de puternică. Voiu jertfi mai bine toate trupele luptând, și ultimul foc îl păstrez pentru mine“.

Sfârșitul dramei a fost altfel decât îl schișase avântul sublim al eroismului. Imprejurările concrete i-au dictat altă deslegare.

Care este imboldul psihologic al onorii, al demnității, al conservării morale? Trebuința de a găsi aprobare, confirmare în o conștiință, pe care ne-o construim sub aspectul unei valori absolute și universale, chiar dacă e formulată în o concretizare particulară, restrânsă. Suntem în fața unui instinct, pe care îl găsim în grad și forme deosebite, la toți oamenii, dela copii până la maturi, dela simpli până la genii. Toți simt într'un fel și grad oarecare, plăcere când sunt aprobați, durere când sunt reprobați. În dojană, văd micșorându-se ideea ce au alții despre dânșii; în laudă, o văd mărimdu-se. În toți este trebuința de a se distinge, de a se întrece cu semenii în fața lumii, dintr'un punct oarecare de vedere, care, de altfel, poate varia dela cel mai meschin până la cel mai înalt criteriu moral.

Orice societate are idealul său într'o epocă anumită.

Trebue să se aibă în vedere:

- 1) varietatea criteriilor și erarhia lor; și
- 2) atitudinea sufletească față de aceste criterii.

Criteriile pot fi de două feluri: referitoare la însușiri ce nu sunt inerente personalității, ci depind de fluctuațiile din afară, ca averea, onorurile, rangurile—însușiri extrinsece. Și referitoare la însușiri intrinsece, cari alcătuiesc însăși personalitatea, începând și ridicându-se dela puterea fizică până la formele cele mai înalte ale puterii sufletești.

Puterea fizică dă omului, fără îndoială, o superioritate reală, care nu i se poate lua, ca averea, rangul. E altă chestie

dacă într-o societate, unde se laudă și se apreciază oamenii din acest punct de vedere, nu ne aflăm pe o treaptă inferioară a criteriilor.

Dar și în aprecierea după feluritele puteri sufletești, există o *erarhie a criteriilor* de judecată.

Mediul social, care stabilește valoarea oamenilor numai după *factorul intelectual*, după agerimea spiritului și mulțimea cunoștințelor, nu a ajuns la treapta cea mai de sus a erarhiei criteriilor. Puterea inteligenței, ca și puterea fizică, este numai un mijloc, un instrument, o armă. Și valoarea acestora depinde de valoarea scopului în serviciul căruia sunt puse. Inteligența e o însușire remarcabilă; dar întrebarea este: ce faci cu ea? Ce vrei să realizezi cu inteligența? Prin ea însăși, și pentru ea însăși, ca orice instrument, inteligența nu poate deveni obiectul unui cult. Fără călăuza unui ideal, fixat de puterea autoritară a unei voinți morale superioare, inteligențele, talentele, oricât de strălucite, se agită la voia întâmplării, purtate de caprijiile schimbătoare ale intereselor momentane.

Cea mai înaltă treaptă în erarhia valorilor sufletești o ocupă *caracterul*. Când regele Carol spunea: „Nu talentele ci caracterele hotărăsc soarta popoarelor”, — el formula criteriului suprem de apreciere a oamenilor.

Caracterul, această cristalizare a voinței după un ideal ce folosește omenirii, neamului, e deprinderea de a lucra statornic în conformitate cu cerințele unui ideal moral înalt, punând în serviciul lui toate puterile omului, și cele fizice și cele intelectuale: toate însușirile lui, și cele intrinsece și cele extrinsece.

A spune de cineva că realizează ori tinde să realizeze această perfectă concentrare a întregii sale personalități în direcția unui ideal de viață social-națională, este a formula cea mai înaltă apreciere ce se poate acorda unui om.

Dar care poate fi *atitudinea* sufletelor față de expresiunea de apreciere ce primesc din partea semenilor?

Sunt două atitudini extreme:

1) vanitatea lăcomă de orice laudă, venită dela oricine, pentru orice mișcări și manifestări; și

2) orgoliul omului încrezut în perfecțiunea sa absolută, indiferent și rece față de judecata și aprecierile altora.

Amândouă, atitudini bolnăvicioase. Trebuie ferit sufletul de ele.

3) E o a treia, de mijloc, cumpănită, întemeiată pe rațiune dreaptă, judecată, cumințenie. Ascultă laudele și criticele și le compari cu adevăratul criteriu al conștiinței morale. Te bucuri sau te întristezi de ele, după acordul sau dezacordul lor cu idealul dictat de voința morală supremă.

Gândul că ți se recunoaște sau că ți se va recunoaște odată munca, jertfa pentru binele public, pentru țară, pentru dreptățile și fericirea neamului, te mulțumește, te încălzește, te susține la lucru. E sentimentul onorii, al demnității, al împăcării cu sine pentru datoriile împlinite. E sentimentul de armonie și de acord între noi și mediul social uman, concretizat, în prima linie, în mediul social-național.

Sublimă stare sufletească de desăvârșită împăcare, acest sentiment al acordului cu viața și aspirațiile națiunii tale !

Ale națiunii, privite în unitatea ei istorică totală, care cuprinde întreaga ei întindere în spațiu și trece, peste clipa vieții de azi, asupra timpului întreg al duratei ei, în trecut și viitor.

Să nu te impresioneze ingratitudea momentului. Omenirea e dreaptă, neamul recunoșcător, în fondul conștiinței lor permanente. Și acela care a trăit pentru aspirațiile lor, se ridică odată la gloria ce i se cuvine. Meritele lui se recunosc în fine. Ce smerit a început Christos, cât a suferit,—batjocorit, răstignit de contemporani. Și, după moarte, cum s'a înălțat în conștiința omenirii, luminos, cuceritor, culminant—Dumnezeu. Un simbol al evoluției morale și al criteriilor dreptății divine în lume.

Și nu vedem noi astăzi cum apar în bronz eroi ce și-au jertfit viața, talente ce au ilustrat cultura ? De unde răsar ? Dacă nu din sentimentul recunoștinței, firesc în sufletul omenesc și care, dacă mijeste și doarme, nu piere niciodată ; și se trezește, în cele din urmă, pentru dreptatea celor ce au servit omenirea și pentru cinstea naturii omenesti.

Fă-ți datoria ! Jertfește-te și mori pentru țară și neam ! Iață ce ne învață conștiința și istoria. Viața ta de veci e asigurată în conștiința recunoșcătoare a celor ce vin după tine, în rânduri de rânduri de generații, din ce în ce mai luminate, din ce în ce mai simțitoare, din ce în ce mai drepte. Faptele tale vor fi, în cele din urmă, proslăvite de viitorime.

Nu e aceasta un stimul puternic care, lucrând în taina cugetului, explică avântul eroic al jertfii de sine ? Realitate vie, sau poate iluzie fermecătoare—fie !—Vraja lui e un triumf asupra impulsurilor egoiste, meschine, ale instinctului de conservare fizică.

IX

Așa cum e constituită natura omenească, produs al evoluției organice seculare, din momentul ce se lămurește conștiința individuală, în deplină complectare a funcțiunilor sufletești, e greu să se stabilească, cu probe raționale și de fapte, prioritatea în timp a instinctului de conservare individuală fizică, față cu alte instincte tot așa de organic sădite în constituția psihofizică înăscută.

În fața primejdiei, cum am mai observat, nu reacționează sufletul numai cu sentimentul fricii, care te face să fugi... când nu te-a paralizat; reacționează și cu sentimentul mâniei, care te face să ataci. Și mai poate reacționa și cu impulsurile altor instincte, tot așa de naturale, ca și instinctul de conservare a vieții fizice, precum este instinctul de conservare a onorii, de care a fost vorba mai înainte, și instinctul de conservare a speciei, de conservare socială, care funcționează din rezorturi speciale proprii, în mod automat și autonom, în mecanismul complex al vieții sufletești.

Dacă s'ar învedera existența instinctului social ca putere motrice în determinările voinței, s'ar complecta *intemeierea științifică a pornirilor dezinteresate și de sacrificiu* și s'ar pune bazele solide ale educației eroice.

Se pot căuta dovezile în domeniul realității și al teoriei.

A fost un timp, în istoria cugetării, când se credea și se afirma în mod neîndoios, că în om nu există decât instinctul de conservare personală—egoismul. Filozofia acestei concepții egoistice a formulat-o Thomas Hobbes, un mare și ager gânditor englez, la începutul epocii moderne.

Firește, dacă egoismul e singurul izvor natural de acțiuni omenești, atunci toate celelalte manifestări și producții ale energiei umane, care s'ar referi par'că la alte izvoare și instincte.

sunt derivate și rezultate al acestui egoism. Deci societatea, ca fenomen natural apărut în evoluția generală a lumii, ar fi un product al chibzuelii, al instinctului și egoismului care reflectează. Oamenii văzând adică nevoia și greutățile traiului izolat, s'au înțeles să trăiască împreună la un loc, să se ajute reciproc, să formeze o societate, un tot colectiv. Originea contractualistă a societății.

Plecând dela această concepție a naturii omenești, când se studia în etică izvorul acțiunilor morale și problema criteriului moral, se explica ușor și simplu totul : izvorul acțiunilor omenești este interesul, iar criteriul moral este folosul. Și, ca să hotărâști pe cineva să facă fapte de interes general social, trebuia să-i dovedești că binele social se răstrânge asupra binelui individului, să-l convingi că-i folosește lui. Insași morala teologică n'a scăpat de contagiunea acestei credințe ; și ea face apel la egoismul individual.

La egoism se reduce, prin ingenioase figuri de acrobație logică, actele cele mai desinteresate ale omului. La Rochefoucault a fost marele maestru al acestei dexterități în literatura filosofantă. Ești un egoist, când îți ajuți prietenul în nenorocire : înlături un sentiment penibil, te ajuți pe tine însuși. Când faci pomană crezi că ajuți pe săraci ? Pe stradă dai săracului ca să te vadă și să te laude lumea ; iar dacă nu te-a văzut nimeni și dai în secret, ca să nu știe stânga ce face dreapta, crezi că nu lucrezi din egoism ? N'ai putut suferi durerea altuia, te-a durut pe tine însuși ; și, ca să-ți alini suferința ta proprie, îl ajuți pe cel ce suferă.

Această concepție se poate înlătura pe două căi : sau rămânând în sfera dialecticei subtile, sau făcând apel la observația faptelor.

Ajutând pe altul, îți faci ție un bine, căci îți alini durerea de a vedea pe altul suferind ?

Natural, dacă treci nepăsător pelângă o nenorocire, care nu-ți face nici cald nici rece, nu te manifestezi activ. Ca să se producă un act, exceptând reflexele automate, trebuie să existe un sentiment de plăcere sau de durere. Asta constituie legea psihologică a voinței. Când ai văzut o nenorocire, simpatia naturală reflectează durerea din afară în sufletul tău : compătămești. Atunci sentimentul te mișcă la acțiune : înlături durerea celui

ce suferă. E aceasta o acțiune *egoistă*? Un incontestabil abuz de cuvinte.

Dacă nu poate exista nici o acțiune, nici o pornire fără sentiment, — afară de cele automate, inconștiente—nu mai poate fi vorba de a caracteriza faptele din punct de vedere psihologic, ci din cel moral.

Egoiste sunt numai actele ce se fac conștient în interesul *tău*, sacrificând chiar interesul altuia. Cum or să fie *egoiste* acțiunile ce le faci pentru binele *altuia*, conștient de sfera deosebită a interesului *tău* și a interesului altuia? Când adică te sacrifici *tu* pentru *altul*?

Dar dacă în domeniul dialecticei pot să existe nedumeriri și obscurități, calea observației faptelor și realității obiective e mai hotărâtoare.

Și să nu începem analiza vieții sufletești la ființele cu suflete complexe. Să vedem ce se petrece la ființele mai inferioare, mai simple.

Ce ne arată psihologia animalelor? Cum s'ar explica prin egoism toate actele de desinteresare ale acestor ființe neraționale? Oare păsărica ce-și apără puii și-și expune viața pentru ei, s'o fi gândind la ce-o să zică vecinele și posteritatea, la reputația și gloria ei?

Actul ei ese din o pornire naturală, nereflectată, deși nu inconștientă.

Dacă în lumea animalelor găsim acte ce seamănă cu acte de altruism, ne întrebăm: nu există oare în alcătuirea lor sufletească o forță naturală care să le împingă a se jertfi pentru alții?

Ajungem astfel la o concepție nouă: la formularea unui *instinct natural* la animale și deci și în om: instinctul de conservare a speței, instinct de conservare socială, instinct tot atât de primitiv ca și cel de conservare proprie.

Pe baza acestui instinct se explică origina societății, avântul dezinteresării, actele morale. În locul teoriei convenșionaliste, contractualiste, în locul rațiunii, timpurile noi pun ca explicare naturală, a acestor fenomene, pornirea năuntrică înăscută, pun instinctul natural.

Ce simplu și comod explică secolul XVIII, secol raționalist, filozofic, dar neistoric, fenomenele istorice, sociale și culturale

ale omenirii. Religiile, bisericile, convenții eșite din capul unor oameni șireți, cari voiau să speculeze naivitatea semenilor, pentru îndeplinirea scopurilor și intereselor lor egoiste. Societatea însăși, statul, tot produse ale deliberării și rațiunii conștiente.

Cazul limbajului e tipic. Oamenii au văzut că, spre a se putea înțelege între ei, au nevoie de un limbaj; și s'au adunat ca să formeze limbajul! Ca să se înțeleagă însă între ei pentru a forma limbajul trebuia să se servească de un limbaj!

Dar nici religia nu este o născocire a șarlatanilor, nici societatea o operă a unui contract deliberat, convențional. Și una și alta au isvorât în mod firesc, necăutat înadins, din porniri sădite adânc în făptura omenească și nu vor dispărea de cât odată cu alterarea conștiinței sufletești native.

Germenul căruia se datorește origina societății este instinctul sexual și social. Cea mai elementară celulă constitutivă a societății, familia, e datorită evident acestor porniri înăscute, condiționate de felul organizației individului uman însuși, cu toate actele și manifestările ce decurg din cerințele lor: selecția sexuală, procreația, nutrirea și îngrijirea progeniturii, apărarea și creșterea ei.

Legătura părinților, în cercul intim de pază și protecție a copiilor, uniți și aceștia între ei și cu progenitorii lor în o unitate colectivă strânsă, se învederează nu numai la om, dar în destul de numeroase cazuri în seria zoologică.

Ce corespunde, ca ecou psihic corelativ mai conștient, acestui mecanism de acte instinctuale datorit alcătuirii organice înăscute? Este *simpatia* prin care individul resimte ca ale sale stările sufletești ale aproapelui.

Actele ce isvorăsc din acest impuls conștient, sunt actele desinteresate ce merg până la jertfă pentru ființele din cercul asupra căruia se estinde raza perceptivă a simpatiei.

Lărgimea cercului simpatic, redus originar la membrii familiei, se găsește, treptat cu evoluția sufletului omenească, în sfere sociale tot mai întinse. În această creștere, simpatia devine sentiment moral, care cuprinde omenirea întreagă, sub cele două aspecte funcționale: de Umanitate și Dreptate.

Sferele mai înguste, cu o rază de extensiune social-umană mai mici, nu pot fi preferite în dauna sferelor social-umane mai largi. Provincia, regiunea, județul, orașul nu în contra

Patriei și Neamului; familia nu în contra nici unuia din cercurile superioare ei.

Dar Patria și Națiunea față de omenirea totală?

Ce raporturi morale sunt între aceste două sfere social-umane? Te sacrifici pe tine și interesele stărilor inferioare pentru binele neamului. Sacrifici și neamul pentru omenire?

Bizară întrebare! Consecința logicei neîndurătoare o pune. Răspunsul nu e greu; și trebuie dat. Educația morală cere orientare clară în raportul națiunilor cu cari operează.

Națiunile sunt părți organice constitutive ale omenirii. Într-o unitate organică totală și o parte constitutivă a ei nu există conflict natural de interese și cerințe. Ce folosește totului e un drept biologic al părții; ce folosește părții, e o condiție de bună stare vitală a totului.

Cine socotește că trebuie să-și jertfească neamul, ca să realizeze un ideal de bine pentru omenirea întreagă, se înșală—dacă e sincer. Nu înțelege nici interesul omenirii, nici interesul neamului său propriu.

Omenirea, ca să-și atingă scopul normal al dezvoltării și fericirii, trebuie să se alcătuiască din națiuni cari, ele înșile, să se aplece pe calea sigură a dezvoltării lor firești libere și adevărate. E o chestie de echilibru și de Dreptate.

Când sunt suprimate condițiile de existență ale unei națiuni, când sunt combătute condițiile firești de dezvoltare liberă a unui neam, nu se poate în nici un chip legitima aceasta prin interese superioare ale omenirii. Atunci nu respecti nici interesele omenirii, nici pe ale națiunii. Te supui nu legii generale de biologie etnologică și de morală supremă, ci îndemnurilor și cerințelor unor forțe egoiste și tiranice cari domină, pentru un moment, situația istorică. Înfrunzi condiția fericirii universale, care este în prima linie Dreptatea. Și, ce este mai remarcabil și instructiv, nu ajuți nici la stabilirea unor condiții statornice de fericire ale nației, în favoarea căreia sacrifici dreptul umanității, călcând dreptatea.

Isbânda națiilor asupra omenirii este vremelnică. Lumea, oprită în loc o clipă de piedica unei violențe a justiției eterne, își revine prin forța elasticității nedestructibile a evoluției, drumul

înainte spre mai multă dreptate, și răstoarnă din calea ei jugul rile și cătușele cotropirilor și tiraniilor.

Nu rămâne, din svârcolirile neamurilor și veacurilor, decât ce stă clădit pe Dreptate. Și aceea ce Dreptatea immanentă cere alcătuirilor omenești, trebuie să se realizeze, căci exprimă condiția de viață și de fericire a omenirii întregi.

Și Dreptatea immanentă cere ca fiecare neam să trăiască și să se desvolte după propriile legi ale firii și caracterului său etnic, în țara sa. Și să nu împiedice, în nici un fel, pe alt neam de a trăi, de a se desvolta și de a crește în țara lui, după legile firii lui proprii.

Urmarea acestui principiu de biologie etnologică și de morală, care formulează o condiție de viață a omenirii întregi, este că, realizând prin emancipare, prin neatârnare, prin libera dezvoltare naturală, fericirea supremă a națiilor, realizezi totodată, și prin aceasta chiar, fericirea omenirii întregi.

Fericirea omenirii întregi este totalizarea stărilor de înflorire și armonie a tuturor națiunilor.

Nu există conflict îndreptățit obiectiv între aspirațiile raționale ale unui neam și cerințele umanității.

Vrei să lupți pentru binele și fericirea omenirii întregi? Luptă pentru aspirațiile legitime ale neamului.

Ale, neamului? Nu ale neamurilor?

Cine crede, sub iluzia ipertrofiei personale, că este în stare a înțelege adânc îndreptățirile istorice ale *tuturor națiilor* de pe pământ și că poate lupta cu succes pentru realizarea lor, și că viața lui individuală, care de abia ajunge pentru isvodirea *unei părți* din cerințele justificate ale *unui* popor într'un timp dat, se va putea prelungi indefinit, în timp și energie, ca să lupte pentru dreptatea întreagă a tuturor popoarelor, acela să prefere sarcina superbă a umanitarismului mondial, sarcinei modeste—dar covârșitoare—a naționalismului holărat și limitat.

Rolul lui însă mi se pare că seamănă cu al viteazului din povești care din lene, din șiretenie sau din incapacitate, se svârcolea ori se făcea că se svârcolește, să aducă în curte puțul întreg, în loc să care apa cu donița; și să tragă după el pădurea întreagă, în loc să aducă în spinare, câte un copac, destul de ostentiv, de altfel, la tăiat și de greu la târat.

Vrei să fii cinstit și lămurit în datoria pe care conștiința

și-o dictează, și să-ți îndeplinești real menirea vieții tale, în mod efectiv și demn? Restrânge-ți și concentrează-ți toate puterile sufletești asupra soartei neamului tău, și luptă pentru drepturile naturale și pentru drepturile lui legitime.

Nu căuta să împietezi asupra drepturilor la viață și la dezvoltare ale altui neam.

Dar nici nu îngădui ca alt neam să încalce drepturile naturale la viață și liberă dezvoltare ale neamului tău.

Fiecare popor să trăiască și să crească liber, în limitele fizice ale teritoriului și statului său propriu.

Iată legea morală supremă de biologie națională și internațională. Iată principiul călăuzitor axiomatic al naționalismului integral consecvent.

Să-ți jertfești neamul pentru omenire? Nebunie și lașitate. O omenire, întemeiată pe sacrificarea drepturilor vitale ale națiunilor, stă pe iluzia unui echilibru nestabil. Svârcolirile ei de azi și de veacuri o probează.

Să înfrânezi apucăturile orbirii grandomane și șoviniste ale neamului, în interesul păcii și armoniei universale? Asta, da. Asta e altceva. Asta înseamnă, în adevăr, a respecta legea biologică a vieții și propășirii lumii. Și mai înseamnă și a-ți apăra neamul tău propriu de o mare nenorocire care stă totdeauna ascunsă, în germen, în orice situație de raporturi asupritoare între popoare, Germenul nenorocirii, ce paște pe asupritorilor, crește treptat cu iluzia stării înfloritoare bazate pe nedreptate. Și când se pare că mașina injustiției merge mai de minune, izbucnește dezastrul. Alcătuirea forței sboară în bucăți.

Națiunile, ce nu înțeleg această lege morală, care este o indicație a condițiilor propriei lor vieți, și caută a-și clădi propășirea pe sacrificarea altor vieți și drepturi naționale, își prepară singure momente istorice de sbucium și de răsturnare. Sentimentul de conservare al națiunilor subjugate, care mijeste în adâncul ființei lor etnice, poate întârzia să se manifeste; dar nu pierе mai niciodată cu totul. Se trezește încet-încet. Și puterea lui de explozie crește mereu. Izbucnirea lui vulcanică e fatală. Și poate fi funestă pentru forța ce l-a comprimat.

Ferește-ți neamul de acest cataclism al nedreptății. Nu-l încuraja la coltopiri străine.

Asta, da: e o datorie de umanitate. O faci pentru liniștea omenirii—și pentru binele patriei.

Mai departe, însă, alt conflict nu există între patriotism și umanitarism.

Conflict între dreptul legitim la viață și la dezvoltarea etnică a neamului tău, în teritoriul lui strămoșesc, și între interesele generale ale vieții mondiale? Deloc. Niciodată.

Poți în toată liniștea conștiinței să-ți oprești asupra naștunii mersul ascendent al valorilor și criteriului moral, și să-ți limitezi la sfera neamului tău lărgirea sferei de simpatie a sentimentului.

Iubește-ți neamul cu toate puterile tale de simțire, cu toate puterile tale de sacrificiu. Concentrează-ți sentimentul suprem moral și dezvoltă-ți-l în sfera intereselor vitale, legitime, ale naștunii tale.

Tot ce vei face pentru binele îndreptățit al neamului tău, vei face pentru armonia și fericirea universală.

Mai sus și mai departe sunt negurile umanitariste ale internaționalismului haotic, pe cari nu le poate pătrunde reflectorul rașunii.

Mai jos, stâncile miopiei regionaliste, provincialiste, particulariste, individualiste,—ale egoismului îngust și meschin.

Medio tutissimus ibis.

Dezvoltarea sentimentului uman, concentrat asupra sferei biologice a neamului, este un imperativ care nu isvorăște numai din preocupările morale ale rașunii. Își are temeiurile sădite în natura lucrurilor, în constituția psihică a omului.

Din ce se naște solidaritatea interumană?

Oamenii se înțeleg și simpatizează între ei în gradul și limita în care au posibilitatea de a-și reflecta reciproc stările lor de conștiință. Simpatia stă în raport direct cu gradul de înțelegere reciprocă. Dar înțelegerea între oameni crește proporțional cu gradul lor de înrudire. Sufletele de aceeași concepție despre lume se înțeleg mai repede, își simt mai firesc nevoile, gândurile, durerile. Se mișcă și se emoționează unii pentru alții mai direct, aproape automatic. Mama înțelege mai bine ca oricine sufletele copiilor săi: sunt suflete din sufletul său. Frații, ieșiți din acelaș suflet, percep armonia naturală a simțirilor la fel,

și se înțeleg mai repede și mai exact, decât străinii, de familii deosebite.

Tot astfel, mai departe, cei de acelaș neam, cu aceleași tradiții, cu aceleași amintiri istorice, cu aceleași suferințe, cu aceleași aspirații și temeri în lume, se simt mai solidari, pentru că se înțeleg mai degrabă și mai complect.

Din acest izvor se naște solidaritatea națională, pentru care distanța, spațiul, munții și mările nu există. Pentru că pentru suflet spațiul nu există.

Dar, firește, puterea solidarității etnice, deși isvorâtă din constituție naturală, e susceptibilă de evoluție. La unele popoare e mai accentuată decât la altele. Nu putem zice că la noi nu mai are nevoie de stimulul educației.

Și mai sunt și condiții din afară, istorice, cari contribuiesc la creșterea sau scăderea solidarității. Oricât de împrăștiate ar fi frânturile de neam, dacă stau strâns unite, fiecare din ele, împrejurul căminului sufleteș al tradiției și culturii lor proprii naționale, își păstrează solidaritatea și unitatea etnică, puternic și solid.

Și din contra, dacă într'o nație, oricât de întinsă și unită ar fi geograficește, se află multe insule de nații străine, cari o segmentează cu sfera lor particularistă de simțire și de influență, ecoul unității sufletești și al solidarității active suferă, se resimte mai slab.

Ceva paralizant radiază din cercul vieții străine, de jur împrejur. Astfel se explică—pentru a vorbi de un fapt concret în lumina unui adevăr general—că într'un oraș ca Iașii, oraș istoric, dar azi copleșit de străini, la o serbare națională de așa mare însemnătate ca cea dela 24 Ianuarie s'a văzut atâta răceală, atâta nepăsare!

Dar să avem credință.

Ce puternic o să fie statul românesc, când toate frânturile neamului, împrăștiate, vor fi unite și când influența străină din năuntru nu se va mai simți de loc!

Cari sunt izvoarele puterilor de luptă ? Aceasta e problema cu care ne ocupăm.

Am căutat să distingem între izvoarele avântului eroic, mai întâiu de toate, pe acelea cari nu vin din afară, din influențele voite și căutate ale mediului, ale educației, ci decurg din factorul organic intern, din însăși constituția psihofizică, din instincte.

Am notat, în special, instinctul de conservare ideală și acela de conservare socială.

Vom adăuga la acestea și alte instincte, ce colaborează în același sens.

Să precizăm însă, întâiu, unele distincții și înțelesuri.

Instinctul de conservare socială se poate deosebi și el în : conservare fizică și ideală. Dar la ființele sociale aceste două feluri de existență aproape se confundă, adesea.

Unitățile sociale colective iau ființă pe temeiul predominant al unui factor de natură ideală, care adună elementele constitutive și le îngheabă în unități biologice colective. De aceea îndată ce se înfiripează corpul social, în delimitări fizice mai mult sau mai puțin vagi, se naște și un suflet al lui, așa zisul „spirit de corp“. În fiecare unitate colectivă social-umană trăește un „spirit de corp“, care străbate conștiințele individuale constitutive ale acelei unități sociale. Fiecare își amintește, chiar din copilărie, cum în școală „spiritul de corp“ se manifestă într'un sentiment de solidaritate, care alcătuiă onoarea și mândria fiecărei clase de elevi în parte, apoi pe acela mai general care se referia la ființa școlii întregi. Acolo unde „școlii“ se iau la întrecere, de ori-ce fel, în ochii lumii fiecare școlar se simte legat de soarta școlii sale, are ambiția ca dânsa să triumfe, să câștige o distincție, să ia premiul.

Nu e tot așa și cu celelalte corporații și unități sociale ?

Orașele, provinciile, instituțiile, societățile, breslele, corporațiile, ramurile profesiunilor sociale, toate unitățile social—umane colective, constituite pe baza unei idei, unui scop, unei tradiții, unei legi și dispoziții publice, capată un suflet, un spirit social, care se traduce prin un sentiment de onoare comună.

Astfel se vorbește de onoarea magistraturii, a corpului profesoral, de demnitatea unei Universități, de aceea a studențimii. Și când se atinge sfera existenței ideale a „spiritului de corp”, fiecare membru al acelei unități sociale se simte atins în bine sau rău, onorat sau umilit.

De acest suflet colectiv e vorba, când se pomenește de onoarea unui neam, de demnitatea națională.

La popoarele deplin conștiente de existența lor ideală, sunt cazuri când ele preferă mai bine să fie nimicite decât să-și târască pe pământ existența pătată de rușinea nedemnității.

Această stare de suflet a exprimat-o ministrul Angliei când a spus că preferă să fie ștearsă țara lui de pe fața pământului, mai bine decât să fie complice în lupta ce se dă de Germania în contra libertății și a dreptății. Și ordinul lui Joffre dela Marna era dictat din acelaș sentiment de onoare comună a sufletului național.

Tot astfel de gânduri ne-au străfulgerat și pe noi când în războiul balcanic, se cerea de conștiința și demnitatea națională și de interesul general european, să trecem Dunărea. Și a trebuit s'o facem, ca să înlăturăm jena morală ce o simțiam și față de opinia publică europeană și față de noi înșine.

Și acum, în clipa aceasta istorică a neamului nostru, nu se deslușește oare un imperativ suprem al onoarei naționale, al datoriei către trecutul și viitorul neamului, către dreptatea mondială? Nu se deslușește, în clipa aceasta grandioasă a războiului mondial, strigătul dreptății neamului românesc, care cere o viață de națiune liberă și unită în hotarele ei strămoșești?

Este firesc ca orice popor să țină la onoarea ființei sale, să cultive și să cinstească gloriile trecutului, să-si păstreze solidaritatea etnică, în spațiu și în timp.

Ce impresionantă este, în asă privință, starea de spirit a poporului japonez, credința lui profundă, că aceea ce constituie gloria trecutului său, strămoșii lui slăviți, trăesc încă sub o formă ideală, în mijlocul lor, împrejurul lor; ba iau chiar parte la lupte, alături de ei. li privesc și se bucură de isbândeile lor.

Este întruparea vie a solidarității istorice a unui neam.
 Rezultatul acesta este, însă, în bună parte opera educației.
 Vom reveni asupra ei mai târziu.
 Acuma să terminăm expunerea izvoarelor firești innăscute
 ale eroismului.

Să căutăm ce alte instincte se mai găsesc în natura ome-
 nească, cu tendințe și imbolduri către luptă, către înfruntarea
 pericolului ce pune în cumpănă existența fizică ?

Amintesc, între cele dintâi, *instinctul combativității, al do-
 minajunii*. Nu se găsește numai la om. Adesea, când două
 ființe de acelaș fel sunt puse față în față, se naște în ele por-
 nirea de a-și stabili una asupra alteia un fel de drept de stă-
 pânire, de acaparare, de subjugare. Și asta se hotărăște prin
 forță, prin luptă.

Copiii mici, când se întâlnesc pentru întâia oară, se ob-
 servă, se pipăie, se împing, își dau cu degetele în ochi, și
 sfârșesc prin a se bate. Cazul cocoșilor e cunoscut și lipic,
 S'ar putea lua ca simbol concret al acestui instinct.

De îndemnurile instinctului combativității și dominației se
 servește școala în bună măsură, când recurge la emulație și în
 toate cazurile când pune pe copii să se întreacă.

Natural, în acelaș moment lucrează mai multe instincte de
 odată, dar mintal se poate izola efectul special datorit fiecăruia
 în parte. Și sânt momente în cari se vede mai distinct linia de
 acțiune a unei porniri anumite.

Instinctul combativității și al dominației are tendința de a
 degenera în manifestări de violență.

Dar violența, ca atare, are ea însăși, un izvor aparte, Ea
 decurge dintr'un instinct anumit, care e de natură animalică,
 dar tot se mai găsește, în mod atavic, adesea la om : *instinctul
 ferocității*.

În forma lui pură, acest instinct se exprimă în plăcerea de
 a face rău pentru simpla plăcere de a face rău. În mod, s'ar
 putea zice, desinteresat, dacă nuanța morală a înțelesului ace-
 stui cuvânt nu ne-ar opri de a-l întrebuița în astfel de împre-
 jurări. Psihologicește, însă, e admisibilă întrebuițarea lui.

Când copiii își fac farse, păcăleli, ghidușii, câteodată des-
 tul de supărătoare, poate chiar dureroase, sunt mânași de acest

instinct care își găsește satisfacția în a produce durere în altă ființă, numai spre a o vedea în nevoie, în suferință.

Negreșit, acest instinct, ca și toate celelalte dispoziții sufletești, de altfel, nu se află în acelaș grad în toate ființele. Variază după gen și speță, variază după indivizi.

La om, variază după temperament și caracter, variază după popoare.

Dintre popoarele europene culte, avem unele indicii că instinctul ferocității e mai dezvoltat la Germani. Limba germană este singura limbă cultă europeană, care conține un cuvânt special pentru noțiunea specifică a conținutului acestui instinct: *Schadenfreude*, adică plăcerea răului, plăcerea desinteresată de a face rău, numai pentru această plăcere în sine.

Indiciile trase din limba germană, care oglindește, ca orice limbă, sufletul poporului care a creat-o, se confirmă prin faptele săvârșite în timpul războiului actual, fapte pe cari Germanii nu le tăgăduesc, ba le recunosc cu un fel de trufie diabolică.

Ferocitatea este o rămășiță atavică a naturii animalice, care a supraviețuit în om sub formele câștigate treptat de evoluția seculară a dispozițiilor morale de simpatie și solidaritate umană.

Incontestabil, e o pornire nedemnă de om; dar trebuie să constatăm că tot mai există, în o măsură nehotărâtă, la oameni și la popoare. Trebuie contat pe ea, în explicarea faptului de avânt la luptă, deși este de dorit să dispară, cât mai curând, din structura sufletească a făpturii omenești.

Educația trebuie să combată acest instinct când îl vede manifestându-se cu propriile lui note caracteristice. Dar se arată și sub forme anodine, nevinovate: în jocuri, în glume afabile, în plăcute tachiări spirituale.

Se cere o serioasă disciplinare morală a acestor porniri instinctive, ca să nu degenereze în manifestări cu caracter de răutate anti-umană.

Să amintesc alte instincte, cari nu sunt fără influență asupra impulsului la luptă.

Instinctul proprietății, care se găsește și la unele animale —un derivat al instinctului conservării— a jucat un rol remarcabil în vechile războaie de cotropire, de pradă, și îl joacă

destul de vizibil și în războaiele moderne. Un ecou al acestor cerințe naturale se percepe în cuvântările de îmbărbătare ale lui Napoleon, care, între altele, arăta soldaților lui frumusețile Lombardiei. Dar fondul lor iese la iveală în mod izbitor în apucăturile prădalnice al oștirilor germane, din acest războiu, fără a mai pomeni de ale aliașilor lor. Ambiția și întrecerea de a trimite acasă cât mai multe bogății și lucruri de valoare luate de prin orașele prin care trec, servește de imbold puternic la luptă și la biruință.

Instinctul imitației are de asemenea o mare însemnătate în explicarea fenomenului de care ne ocupăm. Însemnătatea lui este, desigur, mult mai generală. Se aplică pe o scară întinsă în lămurirea cauzală a proceselor lumii social-umane. Unii sociologi, ca Tarde, fac din instinctul imitației legea fundamentală a vieții sociale. Alții, ca Bagehot, se servesc de efectele imitației ca să explice, în o măsură remarcabilă, originea naționalităților în constituirea trăsăturilor lor caracteristice.

Instinctul imitației nu este exclusiv omănesc. Maimușele îl posedă în grad particular, s'ar părea că este un apanaj al lor. A imita, se mai zice și a maimușări. Totuși omul, poate pentru că se trage din maimușă, cum susține părerea descendenței lui naturale, nu se lasă mai pe jos. Copiii se arată, în astă privință, adevărași cobrători ai apucăturilor cuadrumanelor. Și în lucruri mici și în lucruri mari, talentul lor de imitație este unul admirabil gesturile, mimica, tonul caracteristic al celor din prejurul lor.

Faptele oamenilor maturi, întâmplările emoționante ale epocii găsesc în lumea copiilor o reproducere fidelă, un ecou simpatic care devine un stimulent activ irezistibil. În jocurile lor se găsește oglindită viața socială a timpurilor. Ai putea să scrii, după felurile jocurilor copiilor, în trăsături mari, unele capitole senzaționale ale istoriei contemporane. Tema jocurilor lor o alcătuiesc adesea momentele palpitate ale epocii. Am asistat în treacăt la pasionanta „chestie a Silistrei“ pusă în discuție, sub formă de joc, între copii; unul făcea pe Românul necăjit, altul pe Bulgarul îndărătnic. „Măi, Bulgarule, îmi dai Silistra, ori nu“?

Mai toate scenele impresionante ale războiului balcanic.

cu intrarea României în acțiune, au fost înregistrate de copii în jocurile lor, în teatrul lor improvizat. Acum șase-șapte ani, copiii din timpul răscoalelor țărănești se jucau „de a răscoalele”. Unii făceau pe proprietarii, alții pe țărani, alții pe jandarmii sau soldații.

Nici omul matur nu scapă, firește, de impulsia instinctului iniației.

Fapte a căror îndeplinire actuală se vede și produce o impresie excepțională, or sunt, prin o descriere vie, reprezentate puternic închipuirii, au o putere de sugestie activă, care împinge fără voe și câte odată fără știre, aproape automatic, la reproducerea lor. Caracterul pur imitativ se constată mai ales la acele acte a căror maimuțarie e lipsită de orice interes vital. S'ar putea zice și de ele că sunt absolut „desinteresate”. Așa am cunoscut cazul unuia care, deși auzia foarte bine, punea mâna la ureche ca să asculte pe cineva chiar de aproape, imitând astfel gestul obișnuit al unui mare profesor al său, care era puțin cam surd.

Ce efecte miraculoase scot marii căpitani din această pornire naturală a omului, în timpul războiului! Puterea de sugestie a exemplului e covârșitoare.

Când Alexandru Macedon se întorcea din Asia pe un drum greu al unui pustiu lipsit de apă, soldații lui n'ar fi putut răbda cu alăta eroism torturile setii, dacă nu l-ar fi văzut și pe marele lor comandant răbdând la fel și alături de ei, chiar când o favoare excepțională l'ar fi putut scuti de asta. Legenda spune că, aducându-i-se într'un urcior apă, cât i-ar fi putut potoli setea lui personală, Alexandru a aruncat-o pe jos, uitându-se la cei din prejurul lui :

— E prea puțină, ca să ajungă la toți.

Cazul lui Deciu Mus este asemenea elocvent. Se răspândise vestea sugerală de un vis, că acea armată va învinge, al cărui comandant va muri în luptă. Căutând să moară, avântul lui eroic a târât după el pe luptători la fapte de vitejie, cari au confirmat profesia visului. Deciu Mus a căzut mort, dar armata lui a ieșit biruitoare.

Din istoria noastră, cine nu cunoaște exemplele de jertfire supra-omenească pe cari Mihai-Viteazul le da totdeauna ostașilor săi, când se repezia în fruntea lor și intra cu spada în mână, ca o vijelie, în oastea dușmanilor ?

Ideia, prin tendința ei firească către actualizare, ideea-forță a lui Fouillée, imaginația vie cu impulsivitatea ei activă, sunt un izvor nesecabil de acte imitative.

Literatura în special și școala în general, sunt laboratoarele din cari ies fabricatele ideale ce alimentează spiritul, îl încălzesc, îl montează, și-i dau forța motrice a ideilor și directiva acțiunilor, sugerând motive și prezentând modele.

De aceea, marele educator al lui Alexandru cel Mare, filosoful Aristotel, a pus în mâinile genialului său elev Eliada lui Homer, ca frumoasa înfățișare a vitejilor lui Achili să servească de imbold continuu avântului sufleteș al viitorului comandant de oști.

Și din aceeași cauză, dar cu ce concluzii deosebite, profundul gânditor, care a fost înaintașul și profesorul lui Aristotel, Platon, era de părere să se dea afară din stat toți poeții cu înrăurire deprimantă asupra sufletului, fără a cruța nici pe cei mai mari, fără a excepta nici pe cel mai mare, pe Homer, și să nu se păstreze decât cântăreșii eroici.

Sorgintea de sugestii a literaturii, care poate să corupă și să pervertească, poate și să aprinză scânteia aspirațiilor înălțătoare. Școala se poate folosi de înflăcărarea poeziei, ca să dea ideilor directive ale vieții morale, forța motrice de actualizare în lumea concretă. Culegerea cazurilor impresionante din istoria omenirii, alegerea creațiilor literare cu fond de influență moralizatoare și înălțătoare, și punerea lor neconținut în fața minții copiilor, va servi, prin sugestia lor puternică, de imbold minunat pentru pornirile naturale către imitație.

Educația va complecta și perfecționa astfel aceea ce natura a pus ca indicație, în germen, chiar în structura și mecanismul înăscut al făpturii omenești.

XI

Orice operă de educație se orientează în trei direcții

1) Cercetează terenul psihic pe care va trebui să-l lucreze.

2) Privește ținta către care vrea să meargă;

3) Alege mijloacele cu cari își va realiza scopul.

Două din aceste directive de lucru au fost arătate până acum.

Ținta operei noastre pedagogice? A fost formulată de la început, prin chiar titlul acestor prelegeri. Voim să dezvoltăm dispozițiile sufletești desinteresate, pornirile către jertfire de sine, curajul în contra primejdiei, avântul eroic.

Terenul realității psihologice, morale? A fost cercetat, supus unei anchete științifice, sondat în atâtea direcții.

Explorarea naturii omenești ne-a relevat datele eredității de cari trebuie să țină seama educația, căci pe ele își clădește opera sa.

Analiza însușirilor ereditare a constatat două categorii de elemente:

a) referitoare la constituția psihică general-omenească

b) referitoare la firea, mai circumstanțiată și mai restrânsă, a caracterului etnic.

Am arătat, în cele precedente, și datele ereditare ale naturii omenești cu cari organismul psiho-fiziologic uman vine în lume, și predispozițiile morale caracteristice ale poporului român, din care își trage hrana sufletească și sugestiile activității generația tânără.

Primele au fost exemplificate în atâtea instincte naturale, adevărate rezorturi psihice în mâna artei educației care voește, în mod clar, hotărât, conștient, să dezvolte germenii eroismului, puși de natură în însăși structura înăscută a omului.

Inclinațiile mai specific etnice au fost asemenea amintite, în diferite rânduri.

Și considerații teoretice, ași putea zice apriorice, și dovezi experimentale, de fapt, duc la încheierea întemeiată, că firea poporului român e clădită din mari însușiri de energie combativă, din mari aventuri de vitejie și eroizm.

Dacă legea eredității etnice nu este o iluzie și o deșertăciune amăgitoare, logica științei e în drept să presupună a priori că neamul coborător din poporul cuceritor și cârmuitor al lumii, nu se putea să nu se distingă în viața lui națională prin calități superioare de agerime combativă, de răbdare la trudă și stăruință îndârjită la luptă, de aceea răă și cuminte stăpânire de sine, care duce la stăpânirea împrejurărilor, oricât de vitrege, și în cele din urmă, la stăpânirea oamenilor, oricât de svânturași, de nestatornici și de vijelioși.

Energia ordonată e spirit care supune capriciile desordinii haotice.

Și ca energie ordonată, nimic nu întrece tăria voinței acumulate în zestrea potențială, a caracterului înăscut, nesecat izvor de impulsuni noi în situațiile schimbătoare ale vieții, păstrând totdeauna linia care merge drept ca glonțul sau frânt ca trăsnetul, la jintă.

Ea răzbește prin învălmășagul evenimentelor istorice, și își limpezește, din negurile vremurilor, luminișul gândului drept în așezarea statornică a lumii.

Poporul românesc a realizat, în decursul dăinuirii sale între popoare, mai întâi de toate una din cele mai mari minuni ale naturii: a biruit însăși moartea.

Imprejurările grele în cari a fost adus și lăsat să se închege ca nație în Dacia, unde suflau continuu veacuri dearândul uraganele, din ce în ce mai crâncene, ale năvălirilor barbare cari ar fi fost în stare să zmulgă din rădăcini, să spulbere și să stingă nații de mult constituite, și de mult înșifte în drumul lor năpraznic, te face să te miri că acest popor a putut să ia ființă și să trăiască.

Insăși existența lui este o minune. O minune că s'a putut naște, o minune că a rezistat loviturilor neconținute ale soartei vitrege, chiar dela începutul constituirii lui; o minune că a învins valurile potopului—ba potoapelor—ce voiau să-l înnece și le-a trecut înnot totdeauna la liman; o minune că a străbătut veacurile neclintit la locul lui; o minune că, deși rupt în

bucăși, despărțite între ele de cotropitori, și-a păstrat unitatea de suflet și de limbă, unitatea amintirilor de origină și legăturilor de sânge și de credință ; o minune că părți măcar, deocamdată, din frânturile lui s'au unit în o țară și un stat, ca regalul de azi, care așteaptă să-și realizeze dorul de a-și uni și restul neamului sub unitatea lui politică, independentă.

Aceste lupte de păstrare, de constituire și reconstituire, alcătuiesc factorul experimental al istoriei, care stabilește, în mod empiric, dovada însușirilor de bărbăție ale poporului român.

La însușirile superioare moștenite s'a adăugat, generație din generație, acea oțelire neîntreruptă a vânzolirilor vieții de sbucium, care împuternicește pe cei ce nu pot să-i răpună ; s'a adăugat agerimea spiritului, încercat la nevoi de tot felul și de tot momentul, acea ascuțime a minții deprinse a întâmpina primejdia ; s'a adăugat aceea ce s'ar putea numi „musculatura“ curajului și automatismul mișcărilor cari țin cumpăna echilibrului în toiul sguđuitorilor neașteptate.

Pe fiii acestui popor, un educator cuminte și cunoscător al istoriei, cunoscător al locului și aspirațiilor acestui neam în lume, poate cu nădejde să-i ridice pe calea îndrumărilor către virtuți de vitejie, de abnegare și de eroism. Are în ajutorul lui comorile neprețuite ale eredității naționale.

Ce trebuie să facă educatorul mai departe, ca întreprindere proprie a muncii lui speciale, peste darul naturii ?

Să caute a înlări :

- 1) *Ființa fizică și sufletească individuală.*
- 2) *Ființa fizică și morală a nației.*

Chiar ca bază și suport al vieții sufletești, îngrijorarea de constituția fizică e de prima importanță biologică, și deci *educația fizică* se impune ca o condiție elementară și premergătoare a educației în genere.

Axioma aceasta veche și nediscutabilă își caută totuși încă realizarea practică în lume, în condiții corespunzătoare. N-a intrat încă în categoria deprinderilor câștigate.

Puține popoare se pot lăuda cu îngrijirile atente acordate sistematic educației fizice. În antichitate a fost în primul rând Grecia. Dintre moderni se prezintă ca model Anglia, pe care

il urmează, cu variante, Germania și de care noi suntem de parte. O oră-două de gimnastică pe săptămână, în școli, e o glumă, o deriziune. O simplă formalitate de program alcătuit de ochii lumii.

Trebue să se caute ca preocupările și mijloacele educației fizice să intre în moravurile publice, să devină o trăsătură statornică a mentalității, nu numai școlare, dar generale. În Germania — nu mai vorbim de Anglia—sportul a ajuns așa de habitual că chiar acolo unde, afară din țara lor, se află mai mulți Germani trăind într'un oraș străin, numaidecât se înjghebează o societate de gimnastică—un „Turnverein“.

Necesitatea educației fizice pentru scopul urmărit de educația eroică este evidentă. Mai întâiu, chiar din punct de vedere moral. Energia fizică, sigură și conștientă de ea însăși—adaugă, prin rezonanța psihică a puterii materiale, un conținut remarcabil de factori constitutivi ai curajului. Când te simți tare, e un pas mai mult spre avânt.

Dar cine nu știe—e un adevăr banal—că isbânda luptelor a atârnat și atârână totdeauna, în mare parte, de țăria fizică a combatanților? Insușirile fizice ale armatelor romane, ale ostașilor români, ale japonezilor, puterea lor de rezistență la marșuri lungi, la oboseli de tot felul, la intemperii și la greutățile vieții de campanie i-a ținut dârji în picioare în fața dușmanilor și le-a asigurat adesea biruința. Uneori e mai de preferit să intri în luptă, să-ți încerci norocul, decât să rabzi de frig, de foame, de nedormire, în locuri neprielnice odihnei, în noroiu și mlaștini. Oastea care poate ține un ceas mai mult decât alta oșelită în contra durerilor și cerințelor trupești, smulge soartei steagul biruinței.

Educația fizică întărește în două direcții: în contra durerii și în contra ademenirilor ispititoare ale plăcerii. *Sustine et abstine*, e maxima ei.

Se pot găsi în istoria educației mai multe sisteme de educație fizică. La cei vechi: sistemul spartan, atenian, roman. La moderni: sistemul englez, german, suedez.

Nu e vorba de a ne alătura *exclusiv* unuia din ele. Putem fi eclectici: ne este îngăduit a lua dela fie care din ele câte ceva, care se potrivește cu felul nostru de a fi în împrejurările hotărâtoare ale momentului, precum și cu scopul conștient al educației naționale.

Ceace nu ne este însă deloc îngăduit este de a continua cu indiferența condamabilă față cu datoria întăririi fizice a generațiilor noastre.

Relev ez o lacună isbitoare, și o las în meditare a auzitorilor mei. Cunoașteți vre-o societate sludențească, în care preocuparea de sport, de gimnastică, de exerciții fizice să formeze una măcar din preocupările ei principale, *unul* din scopurile reale ale existenței ei ?

Deosebit de partea fizică, educația eroică trebuie, natural, să aibă grija specială de *întărirea sufletului* individual și național.

Întărirea sufletului individual se rezumă în o formulă simplă, mult cuprinzătoare, adesea exprimată, uneori puternic trîmbițată, rar însă — foarte rar, nepermis de rar și aproape numai întâmplător — realizată : *formarea caracterelor*.

A forma caracterul însemnează să știi a subordona, în mod sistematic și efectiv, devoltarea inteligenței și a sentimentelor unui *ideal* de viață totărat și lămurit ; însemnează să știi și să faci ca puterile fizice și indelectuale să servească numai ca mijloc pentru afirmarea și realizarea scopului ideal căruia sunt închinat e ; să știi și să faci ca toate pornirile, toate manifestările, toate actele să se îndrepteze în aceeași direcție a realizării jîntei supreme, a vieții.

Și, ceea ce este specific, ca notă constitutivă a caracterului, să tinzi și să isbutești a crea un automatism moral al sufletului, astfel ca deprinderile de a acționa și reacționa conform cu inspirațiile onorii, demnității, binelui obște sc, cerințelor vitale ale neamului, ale țării, să funcționeze cu siguranța unui reflex psihic, unei busole morale, bine mecanizată, statornic orientată către punctele fixe ale orizontului vieții ideale.

În vechia, dar nu învechita, terminologie etică, mereu valabilă, corespunzând realităților morale, aceste însușiri sunt cunoscute sub numele de *virtuți*.

Caracterul este închegarea pornirilor active ale sufletului în habitudini de voință și de activitate, în acord cu cerințele unui ideal suprem.

E un întreg program de educație, care nu poate fi decât indicat și schițat aci ; este întreaga operă a educației morale, care intră aici ca un capitol remarcabil în cadrul general al educației eroice.

Am vorbit altă dată dezvoltat despre problemele educației morale. Mă refer la ele. Le amintesc numai în scopul complectării punctelor integrante ale chestiunii speciale de care ne ocupăm acum.

Educația morală este o parte din educația eroică, dacă luăm pe aceasta din urmă ca scop al studiului și cercetărilor, după cum educația eroică, la rândul ei, poate fi considerată ca parte a educației morale, dacă facem din aceasta centrul atenției și al investigației.

Totul este în tot, în lumea inteligenței ; și, ca și în lumea fizică, universul intelectual se poate considera ca un tot unitar, în care centrul îl poți pune în orice punct al lui.

Accentuez că în educația eroică este, ca și în educația morală, un punct de bază,—de bază comună amândurora : tăria voinței și a personalității, tăria care se câștigă prin unitatea statornică a principiilor conducătoare în viață, și prin exercitarea, până la automatizarea conștientă, a manifestărilor în afară prin acte în conformitate cu criteriul stabilit de acele principii călăuzitoare.

Aceasta însemnează însăși organizarea morală a vieții, spre deosebire de capriciul fluctuațiilor haotice ale anarhiei morale, lipsite de disciplina regulei și legii conducătoare.

Paralel și concordant cu întărirea morală a personalității individuale, trebuie să meargă *întărirea sufletească a națiunii*.

Ca simbol al realizării acestei energii unitare naționale, este aceea ce constituie puterea unității ei fizice, *armata*. Armatele popoarelor în luptă, unele în contra altora, reprezintă, fiecare în parte, delegația concretă a substanței naționale, voința ei de a fi, de a se afirma, de a birui, înfățișată în acțiune, în funcție de luptă.

Ideia constitutivă a armatei este supunerea totală și desăvârșită a voințelor unui scop final, acelaș pentru toți, supunere liberă și la nevoie impusă de logica externă a isbândeii comune, supunere solidară, care face dintr'un corp colectiv o singură unitate organică, a cărei tărie vitală e cu atât mai mare cu cât coeziunea părților este mai strânsă în spiritul ordinii și al disciplinei totale.

Imaginea solidarității organice a corpului colectiv, care este armata, ne servește de model concret pentru ceea-ce trebuie să fie unitatea sufletească a națiunii întregi.

Solidaritatea națională e de două feluri :

1) solidaritatea pe care o constituie omogeneitatea etnică a elementelor constitutive, și pe care am putea-o numi *solidaritate fizică* ; și

2) solidaritatea sufletească, propriu zisă, constând din comunitatea de gândiri, de sentimente, de tendințe, de aspirații.

Solidaritatea etnică, fizică, e dela sine înțeleasă, când se vorbește de o națiune. O națiune e alcătuită, în prima linie, de oameni de aceeași origine, de aceeași constituție psiho-fiziologică. Și țăriia ei biologică se afirmă cu atât mai constant, cu cât această omogeneitate primară e mai evidențiată.

Și să ne amintim și de principiul, stabilit mai înainte, că în aceeași măsură și în aceleași condiții e asigurată și trăinicia și țăriia statului național. Națiunile și statele naționale, când vor avea în cuprinsul lor geografic, elemente etnice străine, vor fi cu atât mai slabe, cu cât acele elemente vor fi mai numeroase, mai compacte, mai solidar constituite sufletește.

E o problemă de ordin politic, în fața căreia educația nu poate nimic.

Unificarea sufletească, singura care ar putea suplini lipsa omogeneității etnice și la care ar putea contribui educația, e chesliune din cele mai grele și mai delicate.

Asimilarea ? E o soluție complicată prin condiții nesigure, problematice ele înșile. Asimilarea culturală a elementelor străine nu atârână numai de voința celui care ar dori să o realizeze, ca intenție politică a ordinii de stat. Asimilarea sufletească atârână, mai întâiu de toate, de voința celor de asimilat. Când conștiința națională proprie a elementelor etnice străine se menține, se susține și se întreține sistematic, ideia unificării sufletești este înlăturată, *eo ipso*. Soluția asimilării devine o iluzie periculoasă, care se sbate în fața imposibilului.

Idealul unei omeniri pașnice, așezate pe baze de colaborare armonică între popoare și de propășire universală, ar consta în alcătuirea de state etnice omogene, țări prin solidaritate fizică și sufletească.

Punctul negru al realizării acestui program de civilizație mondială este mai ales problema politică a existenței poporului evreu, împrăștiat parazitâr printre celelalte popoare și state, păstrându-și solidaritatea tradiției, legii, religiei, rezistând orică-

rei încercări de asimilare și neputând ori nevroid să poată a-și constitui un stat propriu, în hotarele unui teritoriu deosebit.

Ce venerabilă este ideea *sionistă* a refacerii statului evreu, — în Palestina ori aturea, indiferent pentru noi. Și ce demnă și simpatică! Și poate nici nerealizabilă, cu mijloacele de cari dispune forța inter și supra-națională a alianței israelite, dacă ar fi sinceră.

Strângerea, apoi, cât mai stăruitor posibil, a tuturor elementelor etnice pe lângă centrul vieții lor etnice, în statele lor naționale proprii, ar limpezi calea unei vieți de pace și de armonie între popoare, și ar asigura condiția dezvoltării civilizației universale.

Dar încă odată, acestea sunt probleme politice la deslegarea cărora educația nu poate nimic.

Greșesc, desigur, când zic *nimic*. Poate ceva: să dea sufletelor sugestii din vreme, să sădească aspirații de dreptate și de adevărată umanitate. Cale de ocol, și foarte înceată? Dar singura ce stă în puterea educației. Și poate cea mai sigură, în deobște, pentru evoluția treptată a omenirii.

Deocamdată să ne îndreptăm atenția la ceea ce ne cere datoria clipei istorice, în mod precis și urgent.

Ce să facem, ce putem face pentru unificarea sufletească, pentru dezvoltarea solidarității culturale a națiunii, privite în ființa ei proprie?

Aceasta cade, incontestabil, în sfera competenței educației. Și este o operă de înaltă politică națională. Întărind coeziunea psihică a neamului, îi dăm puleri vitale și de rezistență biruitoare în conflictele inevitabile cu alte neamuri, și îi dăm și mijlocul, singurul mijloc nediscutabil, de a-și impune în mod cuceritor, pașnic cuceritor, felul de a fi al ființei sale etnice, felului de a fi al celorlalte naționalități conlocuitoare înăuntrul hotarelor sale.

Solidaritatea sufletească națională se realizează prin date de conștiință similare, care trebuie să se găsească în toate sufletele românești, dela țăran până la straturile sociale cele mai de sus. În toate inimile, în toate gândurile, în toate cugetele trebuie să se găsească anumite elemente comune de gândire, de simțire, de dorințe și aspirații, de tendințe și tradiții hotărâte în manifestări caracteristice. Orice alte deosebiri ar putea exista

dela om la om, dela un loc la altul, dela o clasă la alta, deosebiri de individualizare naturală, trebuie să rămână în umbră când sunt puse față în față cu aceea ce este comun în suflete, constituind unitatea de suflet etnic, unitatea de conștiință națională, unitatea de ființă socială anumită,— unitate care se relevă și se afirmă energic când se ivește un conflict vital între ea și alte ființe etnice din afară, or din năuntru.

S'a văzut, în mod strălucit, acest fenom de biologie etnică în Franța, acum, sub ochii noștri, la începutul acestui mare războiu european, care amenință să devină mondial. Nu e poate țară pe lume unde să se vadă mai accentuat diferențele multiple de idei, în lupte politice mai înverșunate între atâtea partide, cu programe diferite, pe terenul social, politic, religios, cultural. O fierbere internă de un sbucium și clocot așa de intensiv, încât a putut să pară ochiului observator din afară, observator superficial, de altfel, că această țară, care a stat în fruntea civilizației europene și universale omenești, e căzută în stare de haos și de anarhie, e putredă și gata să se sfarme, la cea dintâi ciocnire cu un dușman mai solid din afară.

Și a venit momentul conflictului, a venit clipa ciocniri tragice. Germania războinică a pornit năvala oștilor ei vestite în contra Franței mâncate de dezbinări. Cei dintâi cari au crezut că în două săptămâni Franța va fi la pământ sub cizma teutonă, și războiul terminat, au fost comandanții și conducătorii germani, în cap cu kaizerul.

Și ce s'a întâmplat? Am văzut cu toții.

Toate deosebirile, ce slârneau lupte furioase și furtunoase între Francezi, au încetat, ca prin o vrajă a soartei și tradiției istorice. În fața „patriei în pericol” toate certurile și luptele politice, de orice fel, au încetat. În o clipă de tăcere și de repede reculegere solemnă pactul suprem al *uniunii sacre* care a topit toate animozitățile dintre oameni și partide, a strâns sub steagul luptei pentru apărarea patriei pe toți, în acelaș cu get solidar. N'a lipsit de sub drapel nici aceia cari, *din principiu*, erau în contra războiului, ca atare. Șeful antimilitarismului, Hervé, a cerut singur să fie trimis pe front. Ce spectacol sublim al iubirii de patrie! Cât respect de sine al demnității naționale!

Cui se dalorește această minune impunătoare pentru toate popoarele?

Operei tradiționale de cultură și de educație, sufletului hrănit de veacuri cu aceleași idei întăritoare comune, cu aceleași amintiri istorice, vecinic împropățate de talente și genii literare, cu aceleași aspirații mari în lumea popoarelor,

Păstrând măsura mijloacelor, dar și metoda de acțiune, acelaș lucru îl poate face educația națională și la noi. Cu alle elemente de cohesiune, dar urmărind acelaș scop final al solidarității sufletești totale.

Contopirea sufletelor în o unitate vitală desăvârșită se poate realiza printr'un proces de endosmoză și exosmoză culturală între elementele de conștiință mai caracteristice ale straturilor sociale de sus și de jos.

S'ar părea că schimbul acesta de elemente culturale între stratul de sus și cel de jos este iluzoriu. Cel de sus ar avea ce da celui de jos. Stratul de jos ce ar putea da celui de sus în această operă de asimilare reciprocă și de fuziune psihică?

Și cu toate acestea realitatea vie ne arată că schimbul curentului cultural de jos în sus este de o importanță hotărătoare.

Dacă straturile superioare, întrale în sfera culturii universale, pot reprezenta elementul intelectual, de cunoaștere, ne poate veni, în schimb, din adâncimile vieții populare, strălucita licărire a comorilor de simțire.

Manifestările sufletului național în arte sunt o minune, pe care rămâne încă s-o pricepem în deajuns, s-o admirăm și să o-ău însușim.

Deosebit de poezia populară, ale cărei frumuseți au fost descoperite și puse în evidență de Alecu Ruso și de Vasile Alexandri, doă arte își păstrează pentru cultura națională superioară învățămintele și sugestiile noi, de o genialitate proprie unică: *muzica și arhitectura*.

Artiștii noștri cu școală înaltă de tehnică savantă pot găsi în motivele naționale ale creațiilor muziceii populare și arhitecturii populare românești, directive de inspirație care să ducă la constituirea unei arte naționale românești superioare, cu un caracter propriu artistic, demne de a sta alături cu creațiile artei mondiale.

Și ar fi și un mijloc de contopire sufletească în o unitate armonică de simțire pentru toți fiii aceluiaș neam.

Se înțelege dela sine că și celelalte manifestări ale simțului estetic național, în danșuri, costume și alte exteriorizări ale frumosului, pot fi elemente de unire și de armonie psihică. prin cari să se consolideze unitatea de simțire națională.

Mai presus de toate, ceea ce trebuie să străbată, ca un fir de lumină al vieții românești, prin toate coardele inimilor noastre, este idealul *întregirii neamului*, unirea la un loc, într'un singur suflet și stat etnic, a tuturor comorilor de cultură, ce zac sub juguri străine, copleșite de greutatea lanșurilor.

Aceasta este prima și suprema datorie de conștiință a generației de azi, cum a fost a celor de ieri, cum ar fi și a celei de mâine, dacă, din nenorocire, soarta ar amăna isvodirea vișului național secular—ceace nu pot crede, văzând svăcnirile uriașe ale momentului istoric de față, sub imboldirea nerăbdătoare a dreptății întârziate.

„Unifi-vă în cuget, unifi-vă 'n simțiri“
cânta poetul redeșteptării naționale.

Strigătul lui de alarmă al restriștilor de dincolo de munși, rămâne formula călăuzitoare a spiritului de reconstrucție națională pentru toate timpurile.

Pe unirea în cugete și simțiri, care dă țaria solidarității naționale, se poate ridica opera de educație morală, care să poată face, din dispozițiile nobile ale firii omenești și ale neamului, isvorul curat și bogat al faptelor de altruism, de jertfă, pentru drepturile neamului.

Educația erăică își capătă, odată cu bazele sale largi în sufletul etnic, directivele și forțele ei de isvodire.

*

Cine știe, dacă ultimele mele cuvinte, pronunțate azi cu gând de teorie academică, nu vor servi mâine ca *momento* călăuzitor practic în ceasuri de cumpănă extremă !

Orice despărțire a noastră, în toiul vârtejului îngrozitor ce sgudue lumea, îmi face mereu impresia că e o despărțire solemnă, pentru nu se știe câtă vreme... Poate pentru totdeauna De ce n-aș spune-o ?

Drumurile se deschid înaintea noastră spre grijă, speranță lupte, suferințe, isbândă. Fie că se îmbină or se desprind unele de altele, ele duc toate către aceeași țintă: idealul național; la chemarea aceleiași datorii: realizarea dreptății în lume

Vieașa noastră trecătoare să ne-o adăpostim, asigurând-o de peire, sub azurul seninei vecinicii a vieții neamului.

Iată cuvântul din urmă, de adevăr și de îndemn, care rezumează și încheie cugetările noastre asupra educației eroice.

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
2007

C U P R I N S U L

	<u>Pagina</u>
In loc de prefață	3—4
I. Noțiunile <i>voinicie, vitejie, bravură, eroism</i> . Eroismul în războiu, și eroismul în timp de pace. Eroismul moral: Socrate, Giardano Bruno, Fichte. Eroii martiri ai Transilvaniei	5
II. Factorul cultural în alcătuirea atitudinii eroice. Semnul culturai, la popoare și oameni. Anglia, Franța; Germania: cultura de fond, cultura de suprafață. — Idealul—Spontanitatea activă a voinței. Personalitatea.— Instituția „Cercetășiei“	9
III. O condiție a eroismului: disprețul morții. Pe ce se întemeiază. Fatalismul popular. Mângâierea înfățișătoare a credinței în nemurire. Creștinismul. Bazele filosofice ale credinței. Valoarea idealului în jertfirea de sine.	14
IV. Necesitatea educației eroice e permanentă în omenire. Nu dispăre odată cu războiul, chiar dacă acesta ar dispărea —ceaceea nu e sigur. — Falimentul pacifismului. — Cauze de războiu, în natura morală a omului.	19
V. Cauze de războiu: necesitatea de a te apăra. Revendicări de drepturi naturale. — Diplomația. Solidaritatea națională. Națiunea armată. „Cercetășia“. — Lupta în numele credinței. Creștinismul și războiul. Lupta pentru Dreptate.	25
VI. Lupta implică jertfirea de sine, în scopul biruinței finale. Condițiile materiale și morale ale victoriei. Avântul. Disciplina. Curajul. Forța care împinge în fața primejdiei. Instinctele conservării.	31
VII. Frica, o greșală a naturii. Psihologia și combaterea ei.	36
VIII. Izvoarele naturale ale curajului în jertfirea de sine. Instinctul conservării morale. Onoarea.	41
IX. Instinctul conservării sociale. Simpatia. Altruismul. Sentimentul moral. Iubirea de neam. Naționalismul și Umanitarismul.	45
X. Alte izvoare naturale ale eroismului. Instinctele combativității și dominației, al proprietății și imitației.	54
XI. Ce se poate adăuga prin educație la darurile naturii. Întărirea fizică și sufletească, individuală și națională. Unirea sufletească a neamului. Solidaritatea națională.	61

ERATA

La pg. 33, 35, 37 în titlurile din susul paginilor, să se citească *Educația Eroică*, în loc de *Educația Morală*.

